

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

**«ВИВЧЕННЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО (1942–2021) НА УРОКАХ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ В 11 КЛАСІ ТА В ПОЗАКЛАСНІЙ ГУРТКОВІЙ РОБОТІ»**

Виконав: студент II курсу, групи 014
«Середня освіта (Історія)» ОР «Магістр

Владика Володимир Іванович

Керівник:

доцент кафедри історії України і
методики викладання історії

Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент:

доцент кафедри історії України і
методики викладання історії
Королько Андрій Зіновійович

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі розкривається життя і діяльність однієї із ключових постатей українського інтелектуального та політичного життя другої половини XX – початку XXI століття – Володимира Яворівського. Особливість цієї людини в тому, що його діяльність поєднала в собі літературну творчість, журналістику і активну участь у національно-визвольному русі кінця 1980-х – початку 1990-х рр., формування сучасної української державності. Саме В.Яворівський став прикладом митця, якому вдалося, так би мовити, вийти «за межі літератури» та реалізувати себе як громадський і політичний лідер, відстоюючи ідеї незалежності України, демократії, свободи слова тощо.

У роботі визначено основні етапи формування світогляду Володимира Яворівського, розкрито особливості його громадської діяльності та участі у національно-культурних рухах, охарактеризовано політичну діяльність діяча у контексті розвитку незалежної України. Крім того розроблено методiku використання матеріалів дослідження в освітньому процесі – на уроках історії та у позакласній роботі та визначено виховний потенціал у ділянці вивчення його постаті на формування громадянської свідомості учнів.

Наукова новизна полягала у спробі комплексного підходу до вивчення життя і громадсько-політичної діяльності Володимира Яворівського, бо нині у своїй переважній більшості існують хіба що дослідження творчої місії діяча. Прагнемо також адаптувати вивчення діяльності В.Яворівського до ЗЗСО. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів у навчальному процесі – на уроках історії, громадянської освіти, української літератури, а також у позакласній виховній діяльності. Дослідження може бути корисним для вчителів, студентів історичних і філологічних спеціальностей, працівників музеїв, краєзнавців і дослідників сучасного українського націєтворення.

Ключові слова: Володимир Яворівський, громадсько-політична діяльність, уроки історії України, позакласна гурткова робота.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПОЧАТОК ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО	14
РОЗДІЛ 3. ВНЕСОК ДІЯЧА В РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ	31
РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	48
РОЗДІЛ 5. ПРАКТИЧНІ ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА У ПОЗАКЛАСНІЙ ГУРТКОВІЙ РОБОТІ.....	60
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Володимир Яворівський – одна з ключових постатей українського інтелектуального та політичного життя другої половини XX – початку XXI століття. Особливість цієї людини в тому, що його діяльність поєднала в собі літературну творчість, журналістику і активну участь у національно-визвольному русі кінця 1980-х – початку 1990-х рр., формування сучасної української державності. Саме В.Яворівський став прикладом митця, якому вдалося, так би мовити, вийти «за межі літератури» та реалізувати себе як громадський і політичний лідер, відстоюючи ідеї незалежності України, демократії, свободи слова тощо.

Актуальність теми визначається потребою комплексного наукового осмислення ролі інтелігенції у процесі становлення незалежної України, а також вивчення внеску Володимира Яворівського як одного з представників літературного простору, народного депутата кількох скликань і водночас багатолітнього голови Національної спілки письменників України. На наш погляд, дослідження є актуальним ще й тому, що нині не так багато досліджень які би безпосередньо торкалися життєдіяльності Володимира Яворівського. Крім того, ми намагалися спроектувати ступінь знань про цього діяча з закладах загальної середньої освіти.

Мета роботи полягає у всебічному вивченні громадсько-політичної діяльності Володимира Яворівського, визначенні її місця в історії України зазначеної хронологічної пори, а також можливостей вивчення його життєдіяльності на уроках історії України в 11 класі та в позакласній гуртковій роботі.

Завдання дослідження:

1. Визначити основні етапи формування світогляду Володимира Яворівського.
2. Розкрити особливості його громадської діяльності та участі у національно-культурних рухах.

3. Охарактеризувати політичну діяльність діяча у контексті розвитку незалежної України.

4. Розробити методику використання матеріалів дослідження в освітньому процесі – на уроках історії та у позакласній роботі.

5. Визначити виховний потенціал у ділянці вивчення його постаті на формування громадянської свідомості учнів.

Об’єктом дослідження є громадсько-політична діяльність Володимира Яворівського як представника української інтелігенції кінця XX – початку XXI століття а також можливості вивчення громадсько-політичної діяльності цього діяча на уроках історії України в 11 класі та в позакласній гуртковій роботі.

Предметом дослідження є зміст, форми, напрями та результати громадської й політичної діяльності Володимира Яворівського, а також можливості та способи відображення його діяльності в ЗЗСО.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1942 року – року народження Володимира Яворівського – до 2021 року, коли він завершив свій життєвий шлях. У цей проміжок часу відбулися ключові етапи становлення української державності, у яких діяч брав безпосередню участь. Територіальні межі охоплюють Україну, передусім регіони, де Яворівський здійснював громадську, культурну та політичну діяльність: Вінниччину, Київ, а також місця його парламентської роботи та участі у всеукраїнських рухах.

Географічні межі дослідження обмежуються територією України, передусім м. Києва, де прожив найбільш активну частину життя Володимир Олександрович Яворівський.

Методологічну основу роботи становить поєднання загальнонаукових і спеціально-історичних методів, які забезпечують комплексне вивчення теми. Використано історико-біографічний метод для реконструкції життєвого шляху Володимира Яворівського; історико-порівняльний метод для аналізу його діяльності у контексті доби; системно-аналітичний підхід для виявлення

взаємозв'язку між громадською, політичною та літературною сферами його діяльності. Метод історичної ретроспекції дав змогу простежити еволюцію поглядів Яворівського у різні історичні періоди. Також використано елементи педагогічного експерименту – у межах практичної частини, що стосується методики викладання, для перевірки ефективності застосування матеріалів про Яворівського на уроках історії.

Наукова новизна на наш погляд полягає у спробі комплексного підходу до вивчення життя і громадсько-політичної діяльності Володимира Яворівського, бо нині у своїй переважній більшості існують хіба що дослідження творчої місії діяча. Прагнемо також адаптувати вивчення діяльності В.Яворівського до ЗЗСО.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів у навчальному процесі – на уроках історії, громадянської освіти, української літератури, а також у позакласній виховній діяльності. Дослідження може бути корисним для вчителів, студентів історичних і філологічних спеціальностей, працівників музеїв, краєзнавців і дослідників сучасного українського націєтворення.

Структура магістерської праці є наступною. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (53 позиції) та додатків (11 позицій).

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Володимир Яворівський – постать, яка посідає особливе місце в історії українського суспільно-політичного та культурного життя другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Як письменник, журналіст і громадський діяч, він поєднав у своїй діяльності творчу інтелектуальність і активну громадянську позицію. Його виступи, публікації та політична робота відображають складну еволюцію української інтелігенції – від опору радянській системі до утвердження демократичних цінностей незалежної України. Розгляд джерел, історіографії та методології дослідження діяльності Володимира Яворівського дозволяє глибше зрозуміти, як його особистість і творчість вплинули на формування сучасного українського національного дискурсу. Важливо зазначити, що офіційні документи, публіцистичні тексти та інтерв'ю Володимира Яворівського становлять цінне джерело для дослідження його громадсько-політичної діяльності, оскільки відображають еволюцію його світогляду, особисту позицію щодо ключових суспільних процесів і спосіб комунікації з українською аудиторією.

Можемо відмітити важливий елемент із творчої спадщини Володимира Яворівського – «Повні тексти творів». Тут можна оглянути його окремі прозові і поетичні твори, зрозуміти його мислення і грані таланту, бо ж у політику В.Яворівський прийшов, так би мовити, з літератури [1]. Доречні також деякі інтерв'ю цього діяча, більшість з яких щоправда вміщені на електронних ресурсах. Можемо згадати наступні: «Ми вже не раз відроджувалися аби катам було видніше кого відстрілювати насамперед» [2]. та «Спілка письменників відіграла колосальну роль у проголошенні незалежності» [3]. Перша публікація у формі інтерв'ю добре розкриває національний рух в Україні кінця 1980-х рр. – початку 1990-х рр. і проливає світло на місце Володимира Яворівського у ньому. Друга публікація висвітлює роль Спілки письменників України на зорі національної державності України.

Слід виділити окремі нормативно-правові документи. Зокрема звертаємо увагу на указ третього президента України Віктора Ющенка «Про відзначення державними нагородами України з нагоди 14-ї річниці незалежності України» [6] та указ п'ятого президента України Петра Порошенка від 19 серпня 2016 року «Про нагородження відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «25 років незалежності України» [7]. У цих документах фігурує прізвище Володимира Яворівського, що демонструє знаки уваги і пошани до цієї людини з боку перших осіб української держави.

Архів авторської радіопрограми «20 хвилин з Володимиром Яворівським» на Українське радіо чітко фіксує широкий спектр публіцистичних висловлювань діяча, які в сукупності утворюють значний джерельний пласт для вивчення його громадсько-політичної діяльності. На офіційному порталі радіо подано випуски, в яких В.Яворівський виступив ведучим гостем і проводив різні інтерв'ю з гостями. Там також міститься меморіальна стаття про Володимира Яворівського [9]. У цих ефірах він не лише дає змогу прослухати його власну авторську позицію, а й представляє переконливий приклад журналістської роботи. Цей факт треба враховувати як хронологічну межу використання матеріалу: останні епізоди програми, які вийшли незадовго до смерті Володимира Яворівського, мають особливе значення для дослідження його публіцистичної позиції наприкінці життєвого шляху.

Стенограми парламентських засідань і партійні документи становлять одну з найоб'єктивніших груп джерел для дослідження політичної діяльності Володимира Яворівського. Офіційна база стенограм засідань Верховної Ради України фіксує його виступи, законодавчі ініціативи, участь у дебатах та внесені поправки, що дозволяє простежити еволюцію його позицій у ключових політичних питаннях. У цих текстах відчувається його послідовність, риторична впевненість і здатність поєднувати літературне

слово з політичним аргументом, що вирізняє його серед представників парламентської інтелігенції кінця XX – початку XXI століття [4].

Матеріали періодики, телевізійні виступи та інтерв'ю Володимира Яворівського становлять надзвичайно важливий масив джерел, який дозволяє відтворити не лише його громадянську позицію, а й динаміку змін у його публічному образі протягом десятиліть. У 1990–2000-х роках Яворівський активно друкувався у виданнях «Літературна Україна», «День» та «Голос України», де виступав із публіцистичними статтями про культурну політику, історичну пам'ять і розвиток української державності. Нині багато із цих виступів збережено у статтях публіцистичного характеру про що мова нижче. Разом із тим ці публікації відзначаються послідовністю позицій В.Яворівського, у яких поєднуються риси публіциста, політика і мораліста, що відображає його глибоке розуміння суспільних процесів.

Серед газетно-журнальної періодики хочемо в особливий спосіб виділити статтю журналістки Л. Ісаєнко «Володимир Яворівський: дух молодості та енергія життєдайності», яке побачило світ в Українській літературній газеті 4 червня 2021 р. тобто незадовго по смерті діяча [8].

На нашу думку, ця стаття найповніше відображає життя і діяльність цього діяча адже окреслює віхи його діяльності від народження до самої смерті. У публіцистичний спосіб розкриваються сторінки його дитинства, сприйняття батьків, зокрема батька який відіграв важливу роль у становленні, пісенна творчість матері, спогади про рідну післявоєнну Вінниччину. Дуже захопливо і з особливою теплотою В.Яворівський згадує студентські роки, які пройшли у демократичній Одесі, знайомства з важливими людьми яка в майбутньому стали для В.Яворівського знаковими у його життєвій стежині. Також в особливий спосіб з великим трепетом розкриваються перші роки його журналістських років, початок його як прозаїка. Ця стаття особливо колоритно розкриває життєпис В.Яворівського [8].

Таким чином, корпус матеріалів періодики, окремі стенограми його радіовиступів а також віхи творчої спадщини Володимира Яворівського є важливим джерелом, які поєднують документальну точність і духовну глибину. Вони відображають його еволюцію як письменника, змальовують перші кроки його літературної і творчої діяльності.

Щодо історіографії питання то варто відзначити наступні позиції. Монографій і статей у яких більшою чи меншою згадується особа В.Яворівського не так багато. У своїй переважній більшості це статті, які доволі побіжно змальовують його портрет. Можна відзначити статтю Ю.Белінської «Літературно-критична рецепція прози Володимира Яворівського» [10], яка побачила світ у журналі «Молодий вчений» за 2022 рік. Це одна з небагатьох статей, які стосуються безпосередньо творчості В.Яворівського. Щоправда у ній доволі мало матеріалу про політичну діяльність діяча. Авторка О. Меленчук у статті «Постать Володимира Яворівського в оцінці сучасників (на матеріалі спогадів та щоденників О. Гончара і Д. Павличка)» надає цінну інформацію про нього як про молодого літератора з уст титанів української літератури – О.Гончара і Д.Павличка [20].

Статті О.Кравченко [15], Л.Гудими [13], С. Буракова [11], А Герасимчук [12], Р.Колісника [14], торкаються радше епізодично постаті Володимира Яворівського і зображають його роботу в українському парламенті. Стаття О. Кузьміч «Соціокультурний ландшафт Вінниччини другої половини ХХ століття: феномени формування інтелектуальної маси» є цінною для розуміння атмосфери краю у час формування особистості В.Яворівського. У цьому зрізі важливою для нас виявилася книга відомого краєзнавця О.Уривалкіна [26]. Хоча зрозуміло, що про самого письменника там матеріал відсутній.

Стаття О. П'янова цікава перш за все для вивчення біографічного аспекту тогочасного політичного «бомонду» [22]. Статті В. Попович [23] і І. Ренчки [24] добре передають повсякденне життя у СРСР 1960-х – 1970-х рр.

Підручник відомого політика Володимира Литвина [50] і книга Павла-Роберта Магочія [18] нам були важливими для розуміння загального тла, історичної арени на якій розгорталось життя Володимира Яворівського.

Окреме слово про довідкові та енциклопедичні матеріали. Варто виділити статтю енциклопедичного характеру О. Паращука «Яворівський Володимир Олександрович» поміщену до Шевченківської енциклопедії. На сторінці № 1059 є також невелика стаття про В.Яворівського однак вона містить більше літературознавчий контент [52]. У схожому стилі написана також енциклопедична стаття О.Яся «Яворівський Володимир Олександрович» [53].

Вартує в особливий спосіб виділити також статті публіцистичного характеру. Через дефіцит статей наукового і науково-публіцистичного характеру роботи такого характеру мають особливу цінність. Стаття М.Жарких розкриває політичну діяльність В.Яворівського в умовах «нульових» років, зокрема його партійну діяльність в лавах партії «Батьківщина» [27]. Стаття Н. Карбунаря «Останнє слово Володимира Яворівського. Кому письменник присвячував випуски своїх радіопередач» стосується насамперед громадської діяльності діяча, зокрема періоду, коли він вів на радіо свою авторську телепередачу [28]. У схожому стилі написана стаття автора В.Міського [29].

Публіцистичні статті попри відсутність наукового апарату містять чимало важливого фактичного матеріалу. Можна виділити статтю «Письменник, політик і борець за незалежність України: біографія Володимира Яворівського» [30]. Особливість статті відомого журналіста і публіциста Віталія Портникова у тому, що автор пропонує не лише факти а й надає цінні коментарі і власний аналіз діяльності В.Яворівського [31]. Варто назвати декілька цінних статей-некрологів у яких поміщено важливий матеріал про похорон діяча [35 ; 32 ; 33].

Дуже важливо залучати також літературу методичного характеру. Івано-франківський музейник і науковець Володимир Бакала означив

формування компетентностей здобувачів освіти в історико-краєзнавчій діяльності (на прикладі вивчення життєпису Степана Кузика (1888–1947 рр.)) [36]. Дуже якісно розкрила формування компетентностей здобувачів освіти в історико-краєзнавчій діяльності (на прикладі вивчення життєпису Миколи Лагодинського (1866–1919 рр.)) яремчанська науковиця і педагог Світлана Галемчук [37]. Я. Камбалова Я. цікаво розкрила методичні аспекти формування знань про історичну особистість в учнів загальноосвітньої школи (на прикладі теми «Кирило-Мефодіївське товариство») [40] а методист І.Кінаш змалював концептуальний підхід НУШ при вивченні постаті Д. Вітовського на уроках історії [41]. ТанDEM авторів Кобут – Степана і Лариси розкрив біографічний метод в історико-краєзнавчих дослідженнях у школі» [42] а молода історикиня Іванна Палійчук висвітлила життєпис маловідомої діячки національно-визвольного руху України Ольги Ільків в історико-краєзнавчій діяльності в закладах загальної середньої освіти [43].

Окрема мова про цінну статтю випускниці Прикарпатського національного університету Лесі Попович «Методика вивчення історичних постатей у загальноосвітніх навчальних закладах». У ній авторка пропонує методичні шляхи вивчення історичних постатей у школах і ліцєях [45]. Професор Ігор Райківський вдало розкрив формування компетентностей здобувачів освіти в історико-краєзнавчій діяльності (На прикладі вивчення життєпису Романа Ярославича (1861–1934 рр.)) ліцєях [46]. Покійний нині луганський вчений філософ Володимир Сабадуха розкрив формування особистості як мету історико-краєзнавчої роботи в середній школі та ліцєях [47].

У цілому вартує підсумувати, що нині існує вкрай мало наукових праць, які стосуються безпосередньо життя і діяльності Володимира Яворівського. Більшість статей мають відверто публіцистичний характер, але містять важливу подієву інформацію, яка дає можливість пролити світло на життєпис цього діяча.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що існує комплекс документальних, публіцистичних і медійних ресурсів, який в цілому дозволяє реконструювати еволюцію громадської та політичної активності Володимира Яворівського. Наявні офіційні стенограми Верховної Ради, авторські інтерв'ю, публіцистика, теле- й радіоефіри створюють доволі достовірну фактологічну основу для дослідження, яка охоплює як ранні етапи його діяльності, так і період зрілого політичного впливу.

Вивчення історіографії надало можливість простежити поступове розширення наукових підходів – від літературознавчого аналізу його творчості до міждисциплінарних досліджень, що розглядають Володимира Яворівського як своєрідний феномен української інтелектуальної культури зламу 1980-х – 2000-х років. Чимало українських дослідників висвітлюють В.Яворівського як спадкоємця традицій руху шістдесятників і представника морально-гуманістичної течії в політиці. Таким чином, образ Володимира Яворівського в сучасній науці набуває багатовимірного характеру – він розглядається як діяч, який об'єднав у собі письменника, журналіста, публіциста, політика й громадського діяча.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПОЧАТОК ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО

Звичайно, що основний вплив на формування світогляду будь-якої людини має родинне середовище у якому тривало формування і становлення тієї чи іншої людини. Також важливе значення мало географічне середовище, фактор малої батьківщини де народився діяч.

Народився майбутній літератор і громадсько-політичний діяч 11 жовтня 1942 р. у с. Теклівка Могилівського жудеця на території Трансністрія (на той момент – Румунія). До адміністративної реформи це був Крижопільський район Вінничини. По суті це були тоді окуповані нацистами українські землі [34]. Дитячі роки Володимира Яворівського припали на складний період відновлення українського села після Другої світової війни, коли суспільство ще жило у тіні воєнних втрат і тотального контролю державної системи. Вінниччина, зокрема її сільські райони, характеризувалися поєднанням традиційної української культури, тісних родинних зв'язків і поступовим проникненням радянської ідеології у всі сфери життя. У цьому регіоні, де зберігалися глибокі селянські цінності, дитинство майбутнього діяча минало в атмосфері духовної стійкості, працьовитості й поваги до освіти.

Можна сказати, що вирішальну роль у становленні його як особистості відіграли батьки – прості колгоспники Олександр Семенович (1908– 1976 рр) і Віра Йосипівна (1912–1987), які прививали Володі любов до праці і рідної землі [34]. В.Яворівський згадував завжди своїх батьків і їхній вклад у своє становлення [30]. Майбутній письменник згадував, що від хати його діда Йосипа та бабусі Ксені, в якій він народився до 1990-х рр... зберігся наріжний ступ. До зрілості Володимир Яворівський пам'ятав ту хату, де він «витовкався, а ще молода й неймовірно вродлива мама показувала йому з порога на військового, що простував вулицею, й говорила радісно: «Володику, оно тато твій з війни повертається!» [8]. Ці спогади письменник проніс крізь

все своє життя. Йому тоді було приблизно чотири роки але дивним чином він запам'ятав той епізод.

Дуже тепло Володимир Яворівський згадував Вінничину: «Це така затишна та благодатна місцина, що тут можна відкривати приватний будинок творчості». До останніх днів свого життя письменник любив приїжджати і гостити свої друзів. Він писав так: «До побіленої хати з низькою стелею, традиційною селянською піччю, маленькими вікнами приїжджав щоб зустрітися, прийняти гостей – отих самих своїх земляків, бабусь та дядьків – на власному подвір'ї...» [8]. Ці відвідини стали традицією, таким собі «теклівським мотивом», присутнім чи не в усій прозі В.Яворівського, таким собі покликом його рідної землі.

Варто тут додати, що дослідження соціокультурних процесів на Вінничині свідчать, що місцеве середовище мало особливу здатність формувати політичну й культурну свідомість через традиції родинного виховання, релігійність і колективну пам'ять про національні трагедії, зокрема Голодомор 1932–1933 рр. Саме ці риси вірогідно й могли стати основою майбутньої громадянської позиції Володимира Яворівського, який із юності усвідомлював значення моральної стійкості та відповідальності за людей [16, с.37].

Умови повоєнного села визначали не лише побутові реалії, а й ціннісні орієнтири покоління, до якого належав Володимир Яворівський. Його родина, як і багато українських родин того часу, перебувала під подвійним впливом – із одного боку, намагалася плекати давню селянську традицію, з іншого – панувала ідеологічна напруга, що примушувала молодих пристосовуватися до радянської системи. Соціальна структура Вінниччини 1950-х років мало чим відрізнялася від інших радянських регіонів, була відносно стабільною, але водночас насиченою процесами так би мовити радянської модернізації: у сільські школи надходила нова навчальна література, розвивалися культурні осередки, проводилися читацькі гуртки, що створювало сприятливе середовище для інтелектуального зростання. З

іншого боку ми всі розуміємо, що радянська як ніяка інша уміла виховувати молодих людей на свій лад і цьому вдіялися великі гроші [30].

Про маму згадував дуже поетично: «Моя мамуня Віра могла за день приготувати весільний стіл, спекти хліба на всю Теклівку». Як ми вже згадували вище, дитинство було В.Яворівського суворим. За його спогадами, батько трагічно загинув – «його задушив трактор на колгоспних буряках» у сусідньому с. Городківці. Саме там батька і було поховано на сільському цвинтарі. До слова, самому Володимирові Яворівському було тобі вже далеко за тридцять.

Батька Олександр Семенович також згадував особливо натхненно, відзначаючи його роль у своєму освітньому вишколі. На додачу, вчився Володимир Яворівський у Городківській середній школі, у шкільну пору грав у шкільному духовому оркестрі, який був знаменитий, бо на шкільній олімпіаді зайняв перше місце на Вінниччині. Так би сказати, з духовим оркестром альтист В. Яворівський вперше приїхав до Києва маючи намір присвятити себе музиці. Тобто музика могла бути одним із його життєвих виборів. Бачимо, що з юних років В.Яворівський формувався як творча особистість [8].

Володимир Яворівський у зрілому віці згадував доволі цікаву деталь: «Після закінчення десятирічки батько відвіз мене мотоциклом на залізничну станцію в Крижополі й сказав: «Куди буде перший поїзд, туди їдь вступати. Знаю, що тебе нікуди не візьмуть, то вступай у те, що найвище, щоб я міг людям сказати, чого тебе не прийняли». Тобто віри особливої у те, що син вступить до вузу у батька не було. Якщо зіставити хронологічний матеріал то тоді йшов 1958 р. Цікаво, що потяг прямував до Одеси [8].

Можна зробити проміжний висновок, що шкільне середовище мало для В.Яворівського виняткове значення. Саме у стінах сільської школи він уперше зіткнувся з українською літературною традицією, яка розкривала перед ним не лише естетичну, а й громадянську вагу слова. Навчання у сільській школі серед дітей із різних соціальних верств формувало в ньому

повагу до людської гідності та спільності з народом, що пізніше вповні проявиться в його журналістській і політичній риторичі.

Окрема сторінка Володимира Яворівського – одеська, про яку він завжди задував з особливою теплотою. Він згадував: «Вдосвіта я вийшов з одеського вокзалу на майдан і відчув себе самотійним чоловічком. Батько дав трішки грошей, то я відразу кинувся напиться води з сиропом, яку продавав старий єврей. Але спершу вирішив випити без сиропу, чистої, на що єврей запитав: «Вам безь яблучного ілі безь вішньового?» Я відчув, що це – Одеса». Тобто у неповних сімнадцять років вступив Володимир Яворівський до Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, на філологічний факультет. Він згадував: «Вступив легко як для селяка із дуже посередньої школи на південному Поділлі» [8].

Студентські спомини будь-якої людини є особливими. Спогади Володимира Яворівського не становили виключення. Сам майбутній письменник дуже цікаво згадує: «Надрукувавши кілька бездарних учнівських віршиків у райгазеті (а саме це привело мене на українську філологію), та, отримавши серед школярів титло «піїт», я почувався серед однокурсників, хоч був наймолодшими, бо багато хто відпрацював два роки перед вступом, не закомплексованим, а напівзакомплексованим. Псували настрої лише широчезні холоші штанів, пошитих городківським кравцем Піньом, бо всі старшокурсники вже носили «дудочки», які одягали «з милом» [8].

Звісно, що Одеса зламу 1950-х – 1960-х рр. була російськомовним містом і україномовний трохи «суржикоговорячий» юнак почував себе не дуже комфортно. Некомфортність була і в тому, що за словами В.Яворівського, більшість суржикоговорячих із асом ставали російськомовними і він мусив гнути себе «в протилежну сторону» плисти проти течії. Це формувало характер але і формувало характерну одеську толерантність до інакодумаючих і гуманність. З іншого боку це заклало міцні підвалини україноцентричності В.Яворівського.

Цікаво також осмислити близьке дружнє середовище, яке супроводжувало В.Яворівського у ході студентського життя. Він згадував, що вже в перші дні навчання щасливий випадок звів його із Володимиром Базилевським – університетським поетом, що мешкав у сусідній кімнаті гуртожитку на вулиці Островидова, 64 (нині – Новосельського) у Одесі. До речі, нині це великий поет, мислитель, публіцист, лауреат Шевченківської премії. Саме він вперше розповідав йому про тогочасних поетів і прозаїків: Віталія Березінського, Анатолія Бортняка, Валентина Мороза, Петра Осадчука, Юрія Михайлика та ін. Із часом, за його висловлюванням, «до від'їзду на збирання кукурудзи в колгоспі Іванівського району я встиг на власні очі з відстані побачити кожного з них. Березінський, Михайлик, Осадчук ходили старезними коридорами філфаку «гоголем», таке враження, що їх голови переповнені римами, гарячковитими рядками і думами про велике...» [8].

До останніх днів Володимир Яворівський згадував як у 1961 р. в Одесу на організований кіносценаристом Лесем Танюком, дисидентом Валентином Морозом та ним, Володимиром Яворівським Шевченківський вечір приїхали два Василі – Стус та Симоненко. Для Одеси це була грандіозна подія. Цікаво також згадує про ту подію однофакультетник В.Яворівського Григорій Ключек – випускник філфаку ОДУ ім. І. І. Мечникова 1965 р.; літературознавець, згодом доктор філологічних наук, професор, академік НАН ВШ України, лауреат премій ім. В. Винниченка та ім. Є. Маланюка. У спогадах про Валентина Мороза у вже згаданій книжці він писав: «Він (Валентин Мороз) передав через Володимира Яворівського: приходьте, у мене будуть цікаві люди. Ними виявилися гості з Києва – Василь Стус і Лесь Танюк. Запам'яталась якась підкреслена інтелігентність тієї зустрічі... На тій вечірці Василь Стус сидів мовчазним і задумливим. Лесь Танюк прочитав баладу «Крила» Івана Драча...» [8].

Уже на четвертому курсі навчання Володимир Яворівський очолював університетську літературну студію. Він згадував: «В літературу мене завів

Михайло Стельмах, який гостював у нашому університеті з нагоди наукової конференції, присвяченої його творчості. ... Я виступав від «умного» студентства і покритикував його роман «Правда і кривда».

Михайло Стельмах запросив молодого В.Яворівського прийти ввечері до його готельного номера й занести щось написане. Тоді В.Яворівський віддав йому зошит зі своїми віршами і, виходячи з кімнати, так розхвилювався, що став довго витирати ноги об килимок. Згодом Михайло Стельмах опублікував студентські вірші Володимира Яворівського в «Літературній Україні» із дуже теплою передмовою. Це було входження молодого митця в літературу. Після цього він почав постійно друкувати свої критичні статті в цій газеті. Треба сказати, що на четвертому курсі навчання у Одесі Володимир Яворівський одружився з філологинею першого курсу Ніною Чайкою, а 1964 р. у молодій сім'ї народився син Святослав, який також став журналістом. Однак перша його дружина швидко відійшла до Вічності [8].

Близькою людиною для В.Яворівського став Валентин Мороз, який запросив його на Одеське радіо в штат редактором молодіжних програм. Це була перша робота ще в студентські роки. «Я, стаціонарник, міг собі це дозволити, бо дипломна робота «Образ України в поемах Максима Рильського періоду ВВ війни» вже була написана й отримала на республіканському конкурсі студентських робіт першу премію. Цікаво, що першою зарплатнею була з гонораром 150 крб., що було досить немало. А стипендія була в межах 22 крб. Із Валентином Морозом, до слова, він часто від редакції їхав у відрядження по Одещині: «Ми були жадібні бачити життя, відчувати його, вникати й осмислювати. Чого вартий був болгарський Болград, з якого ми готували болгарський радіодень. Бессарабія, Вилкове, Ізмаїл, Котовськ, Балта...». Ці спогади Володимир Яворівський проніс крізь все життя [8].

Досить цікавими видаються спогади Володимира Яворівського у ділянці повсякденного життя першої половини 1960-х рр., зокрема у м.Одеса. У яких тільки квартирах в Одесі не жив Володимир Яворівський: комунальних, покинутих на зиму дачах, де треба було постійно топити грубку, у центрі міста (200 метрів від Дерибасівської) де проживав у тупиковій кімнаті, в якій жити можна було тільки при електросвітлі. Всі, хто бував у гостях у В.Яворівського писали у своїх спогадах про українську «криївку» (і Лесь Танюк, і Анатолій Колісниченко, і Григорій Клочек, і Анатолій Качан, і Олекса Шеренговий, і Олекса Різників, і Борис Нечерда, і художник Михайло Піпан...). Мабуть це невелике помешкання нагадувало цю споруду. Але з іншого боку там збиралися молоді люди, там кипіло, гуло, шукало свого місця життя. Допізна гості засиджувалися в цій «криївці».

Володимир Яворівський згадував, що у «криївці» він вперше почув від українців з Галичини (Вадим Литвиненко, Михайло Піпан) про УПА їх боротьбу з енкавидистами, про страшні злочини «визволителів» галицьких українців. Коли до нас приїхала група учасників художньої самодіяльності з Буковини з українськими народними піснями, ми чманіли, згадує В.Яворівський, від радості: «Наші! Наші!!!» адже Одеса, як відзначалося вище, не була україномовною [8].

Студентські спогади Володимира Яворівського також пов'язані із враженням та до певної міри співпрацею з славнозвісною Одеською кіностудією. Зокрема епізодом, коли до Одеси приїхав знімати на Одеській кіностудії свою дипломну роботу «Ескадра іде на захід» славетний віршами й головною роллю Івана Орлюка у фільмі «Повість полум'яних літ» кіносценарист і поет Микола Вінграновський. Студенти раділи кожній миті перебування в його товаристві, бували на зйомках, виходили в море на рибалку, слухали його вірші в готелі, організовували йому творчий вечір в університеті, що відбувся в переповненій залі. А читав він тоді свої знакові

речі: «Ми на Вкраїні хворі Україною...», «Я встав з колін і небо взяв за зорі»... [30].

Із теплотою Володимир Яворівський згадує також російськомовного поета Бориса Нечерду, котрий починав свій шлях із віршів «під Вознесенського», але дуже швидко почав думати й писати українською про Україну. Згодом Борис Нечерда виріс у могутнього українського поета, а Шевченківська премія наздогнала його вже після смерті.

Цікавими видаються враження Володимира Яворівського про Одесу середини 1960-х рр. – уже у ході розростання хрущовської відлиги. На думку В.Яворівського, «...українству Одесі ніщо не загрожувало, і там так відчувалося карального “ока” спецслужб» як у Києві чи Львові». В.Яворівський згадував «Коли я згодом подружився з Дмитром Герасимчуком, який у цей самий час вчився у Львові, очолював літстудію, вже друкувався – він оповідав, що його кожного тижня викликав на «душевну» балачку університетський кадебешник. Я ж навіть не знав, що такий існує. Мене ніхто ніколи в Одесі не чіпав. Згодом у нашу компанію влилися Анатолій Качан, Григорій Клочек, Олекса Різників, Іван Григурко, а ще згодом яскраві першокурсники – Анатолій Колісниченко та Олекса Шеренговий, Олег Олійників...» [8].

Тобто російськомовна Одеса була таким собі захисним редутом від КГБ і гадки не мали про формування національної свідомості значної кількості тогочасних студентів. Як згадує Володимир Яворівський, «...ми почували повну й чисту свободу, бо нас в Одесі не боялися... Ми думали, говорили вголос, робили все, що вважали необхідним. Я не раз уже казав, що якби не провів студентські роки у цьому супероригінальному, демократичному, веселому місті, мабуть, таки був би іншим і доля склалася інакше. Тодішня Одеса дала нам наприкінці п'ятдесятих та на початку

шістдесятих такий запас відчуття власної свободи, духовний запас демократії, що мені та багатьом моїм друзям цього запасу вистачило на всі наступні літа мороку і політичної задухи» [8]. Тобто як ми вже згадували вище, Володимир Яворівський із неймовірою теплотою згадував студентські роки перебування у Одесі, у місті де як не дивно сформувався його характер і стійка національна позиція.

Повсякденне життя студентства цього періоду дає змогу зрозуміти процес формування його ранніх громадянських імпульсів. Студентська молодь 1960-х років жила в умовах подвійності – між офіційною радянською ідентичністю та потребою у власному національному і громадянському самовираженні. Саме в університетському середовищі виникали перші осередки інтелектуального опору, які проявлялися у формі студентських диспутів, культурних вечорів та дискусійних гуртків хоча і не мали виразного національного обличчя. Ці практики створювали умови для внутрішнього визрівання ідей свободи, гідності та гуманізму у душах молодих людей у тому числі і у Володимира Яворівського. Таке середовище мало вплив і на В.Яворівського, який у студентські роки почав розглядати літературу як простір для суспільного діалогу й моральної рефлексії [9].

Після закінчення філологічного факультету Одеського університету, 1964 р., його було направлено у Запорізьку область, як він сам же сказав «в глухоманну семирічку, викладати російську та українську літератури», а також, що цікаво працю, співи і ботаніку. Цікаво, що Володимир Яворівський приїхав у це село як журналіст обласної газети «Запорізька правда» у якій він працював ще у студентські роки. У Запоріжжі, як він вже згадує, «в перший же день він дістався на Хортицю, подивився на нащадків козаків».

Запоріжжя у порівнянні з Одесою зустріло В.Яворівського зросійщеністю і пролетарськістю. Там не було і близько того духу свободи, по доброму вільготності і шістдесятництва, яким було пронизане одеське

середовище. В.Яворівський згадує: «В городі дядько і тітка копають картоплю. Я їм: “Добридень! Бог на поміч козакам!” А мені у відповідь: “Не понял! Что ты сказал? Повтори» [8]. Володимир Яворівський так згадує Запоріжжя «Зросійщене, прокіптюжене димами Запоріжжя», яке не те щоби притягувало а відштовхувало. Враження від Запоріжжя і регіону десь затьмарювало піднесення від першої після закінчення університету роботи. Хоча для В.Яворівського перший практичний досвід був набутий ще у студентські роки.

Треба також усвідомити, що початок журналістської та літературної кар’єри Володимира Яворівського збігся з періодом активної трансформації української публіцистики й літератури 1960–1970-х років, адже на дворі набирала обертів ресталінізація з її реальним тиском на людину, русифікацією тощо [50, с.643].

Після завершення навчання він розпочав роботу в регіональній пресі, що стала для нього своєрідною школою громадянської зрілості. Таким шляхом йшло багато молодих людей того часу. Саме журналістське середовище дало можливість формувати стиль мислення, орієнтований на пошук правди, моральну відповідальність і увагу до «маленької людини» [29].

Поступово журналістська діяльність переросла у літературну, і В.Яворівський утвердився як автор, здатний поєднувати художню чутливість із суспільною рефлексією. Його рання проза демонструє тяжіння до соціально-психологічної проблематики. У творах цього періоду відчувається прагнення не лише описати життя радянського села чи міста, а й осмислити внутрішній світ людини, змушеної існувати у системі подвійних стандартів. Саме ця тематична лінія – зіткнення ідеалів із реальністю – визначила напрям його літературної творчості упродовж наступних десятиліть. Його стиль формується як поєднання документальної точності журналіста та емоційної

насаги митця, що згодом дозволить йому впевнено заявити про себе у літературному процесі 1970-х рр. [28].

Згодом Борис Машталярчук, що був редактором львівської молодіжної газети, запросив В.Яворівського на роботу. Він без роздумів приїхав, думаючи, що Львів – то є Львів, там всі свої і т.д. Цікаво, що першого ж дня він виступив на вечорі Ігоря Калинця. Говорив з присутніми, як із «своїми». А на ранок, коли прийшов на роботу – вже був звільнений, не пропрацювавши жодного дня. Тобто серед «своїх» виявилися чужі. Та завдяки Ірині Вільде, Ростиславові Братуню, Романові Іваничуку таки В.Яворівський залишився у Львові на сім років. І звісно україномовне середовище але не свободне як у Одесі формувало відповідне мислення молодих людей інтелігенції. В.Яворівський згадував, як вони, молоді люди різалися в парубоцького «дупака», «водили козу» з Кудликом і Герасимчуком, Богданом Стельмахом і Богданом Ступкою, Івасюком і Янівським...» Тим самим це львівське середовище не дозволяло «у час духовної задухи «скурвитися» [8]. Очевидно тут йшлося про радянське тоталітарне російськомовне «скурвіння».

Урешті Володимир Яворівський працював у редакціях газет «Прапор юності», «Ленінська молодь», «Літературна Україна». Невдовзі отримав посаду творчого кіносценариста, завідувача відділу прози й заступника редактора журналу «Вітчизна». Із 1969 р. він став членом Спілки журналістів України [34].

Варто також підкреслити, що громадянська позиція Володимира Яворівського яка означувала його як публіцистичну, так і художню творчість була результатом не лише особистих переконань, а й впливу шістдесятницького середовища, де в особливий спосіб цінували інтелектуальну незалежність і моральну послідовність. Тобто цілком реально, що в період 1960–1970-х років громадянська позиція письменника й

журналіста Володимира Яворівського формувалася під впливом тих соціокультурних процесів, які охарактеризовані як рух опору української інтелігенції проти радянської мовної та культурної політики. Як відомо, серед найважливіших аспектів цієї позиції була активна участь у боротьбі за права української мови [23]. Хоча не можна назагал говорити про Володимира Яворівського як про шістдесятника. Це виглядало би певним перебільшенням і він також не трактував себе у цьому ключі.

З іншого боку плив руху шістдесятників на формування світогляду Володимира Яворівського однозначно простежується крізь призму його особистих контактів, творчих орієнтирів і суспільної активності. Саме у середовищі цієї генерації митців і мислителів формувалися його моральні переконання, погляд на свободу творчості та відповідальність інтелектуала перед народом. Аналіз культурного контексту 1960-х років свідчать, що В.Яворівський творчо взаємодіяв з Іваном Драчем, Ліною Костенко та Василем Симоненком, що мало для В.Яворівського не лише літературне, а й світоглядне значення. У їхніх розмовах, листах і спільних виступах визрівало розуміння того, що мистецтво не може бути поза суспільством, що поет і письменник мають бути моральними авторитетами у добу духовного тиску.

Дружні й творчі контакти з І.Драчем і Л.Костенко стали своєрідною школою громадянської мужності. Спільні зустрічі в літературних колах Львова, Києва та майже рідної Одеси найпевніше допомогли йому зрозуміти, що справжня література мусить відображати внутрішню правду народу. Очевидно все ж вплив Василя Симоненка був особливо глибоким – його ліризм і водночас політична прямота навчили В.Яворівського поєднувати художній образ із громадянським протестом. У результаті в його ранній прозі почали з'являтися мотиви морального вибору, страху перед безмовністю, болю за знівечену історичну пам'ять тощо [24].

Першою книжкою В. Яворівського стала повість у новелах «А яблука падають», що вийшла друком 1968 р. Ця річ отримала високу оцінку від

відомого творця і літератора Григіра Тютюнника: «Од цього хлопця можна сподіватися багато», – пророкуючи йому велике майбутнє і благословляючи на світ книгу молодого Володимира Яворівського [8; 34]. Книга молодого Володимира Яворівського викликала чималий резонанс наприкінці 1960-х рр. у середовищі літератури. Цікаво відзначив літератор Григорій Ключек, зауваживши, що В. Яворівський «прийшов у літературу без своїх тем, які б зразу виділили його серед інших. Не було цієї теми і в «Яблуках...». Зате привертала увагу метафоричність, образність письма, барокова поетика. Вже тоді критика звернула увагу на творчу «химерність» художнього мислення, молодого письменника В.Яворівського, яка продовжилася у повісті «З висоти вересня». Тобто то це був безумовний успіх праць молодого автора. 1971 р. В.Яворівський став членом Спілки письменників України. Це свідчило про кар'єрне зростання творця [35].

Цікавими видаються пошуки свого творчого стилю і подальшої долі Володимира Яворівського у 1970-х рр. Здавалося б, уже в перших двох книжках, а особливо в повісті «З висоти вересня» автор знайшов свій стиль, але несподівано відійшов до свого стилю. На початку 1970-х рр. у живописному закутку Полісся – Чорнобилі розгорнулося будівництво сумнозвісної атомної електростанції. Спокусившись «надсучасною» проблемою, Володимир Яворівський їде на будову, занурюється в особливості атома та його творців і врешті пише роман-хроніку «Ланцюгова реакція» (1978 р.). І лише згодом він визнав, що не до оцінював усього масштабу загрози, бо недооцінював процеси, які відбувалися «за кулісами» будови [8].

У своїй літературній творчості та публіцистиці В.Яворівський виступав як свідомий громадянин-інтелектуал, який сприймав мову як символ національної гідності. Адже у плинні 1960-х років розмовами про русифікацію, обмеження української мови у публічному житті, закриття

україномовних шкіл і переслідування інтелігенції рясніло усе інтелектуальне життя Української РСР. Однозначно, що В. Яворівський своїми публікаціями закликав до самоідентифікації та об'єднання навколо національних цінностей.

Зрозуміло що у ході другої половини 1960-х рр. – 1970-х рр. більш широкий гуманістичний дискурс – про свободу слова, про гідність особистості, про місце інтелігенції в громадянському суспільстві не міг мати широкого застосування. Володимир Яворівський розумів, що тогочасна політична реальність радянської України вимагає не просто мовної опозиції, а стійкої позиції, яка поєднує літературу, журналістику та громадську активність. Чи він врешті і займався [22, с.14].

Дуже швидко В. Яворівський знову повертається до вже апробованого, а головне – органічного для себе способу образотворення і пише «химерний» роман «Оглянься з осені» (1979 р.). Роман сюжетно й композиційно цікаво скроєний, хоч у творі й немає «гротескної» фабули, карколомних сюжетних зворотів. Роман читався і підтримується самою цікавістю оповіді, інтересом до змальованих тут колоритних особистостей. У 1981 р. Володимир Яворівський пише твір, який приніс успіх письменникові – то був роман «Автопортрет з уяви» (1981 р.). В центрі роману – доля обдарованої і простої української жінки, народної художниці Катерини Білокур, чий унікальний талант високо оцінив геніальний іспанський художник Пабло Пікассо. Своєрідним продовженням твору «Оглянься з осені» став його роман на, з першого погляду прозаїчному сільському фоні «А тепер – іди...» (1983 р.) [34].

Продовжуючи тему роману «Оглянься з осені», зокрема, образи тих чоловіків, які наперекір складним катаклізмам і негодам зберегли в собі моральний стержень, автор прагнув художньо вивчити «хворобу совісті», що роз'їдала душі багатьох, відповісти на болючі питання: «Чому самотні й сумні ці дядьки у старості?» тощо. Ця тема також отримала належну

відзнаку. На початку 1980-х років у Володимира Яворівського виник задум документально відтворити трагедію й героїзм Кортелісів – села, яке було знищене нацистами у ході німецько-радянської війни. Урешті твір В.Яворівського «Вічні Кортеліси» було удостоєно Державної премії України ім. Т. Шевченка (1984 р.) [34].

Урешті, як відомо 26 квітня 1986 р. світ потрясло страшне екологічне лихо вибух на Чорнобильській АЕС. Певна річ, спонуканий докором сумління за оспівування «мирного атома», В. Яворівський їде в Чорнобиль і дуже оперативно пише роман «Марія з полином у кінці століття» (цей роман побачив світ у журналі «Вітчизна» 1987. № 6.). Катастрофа у творі розкривається переважно крізь долю великої родини Миновичів, яка проживала у селі Городища, розташованого за 20 км від атомної станції, на похорон батька. Автор дає всім Миновичам літературні характеристики. Провести батька в останній путь приїхав з Москви і найстарший син – Олександр Минович, чиє ім'я та обличчя багатьом відоме з газет і телевізійного екрана. Саме він бо такі як він, за конструкцією автора роману, винні у трагедії, бо доклалися хто у який спосіб до спорудження Чорнобильської АЕС за менш ніж 100 км від столиці України . У центрі твору розташовувалася мати/дружина Марія Гнатівна. Саме через її сприйняття найповніше розкривається трагедія бо на її долю випало найбільше горя і втрат. На думку критиків, цей роман В.Яворівського мав чимало вад і був наслідком поспішності в художньому осмисленні подій [34].

Портрет В. Яворівського був би неповним, якби ми не сказали про те, що він крім художньої творчості працював і в публіцистиці, про що свідчать чотири збірники творів цього жанру: «Крила, вигострені небом» (1975), «Тут, на землі» (1977), «І в морі пам'ятати джерело» (1980), «Право власного імені» (1985). За жанром це була художньо-документальна проза, написана переважно в невимушеній формі асоціативних роздумів про зустрічі з конкретними цікавими людьми [34].

Можна підсумувати, що на формування світогляду Володимира Яворівського вплинула низка факторів. По-перше фактор батьків, які заклали у його світогляд любов до рідної землі, малої батьківщини, уважного ставлення до людей. Студентські роки Володимира Яворівського в Одеському університеті стали важливим етапом формування його інтелектуальної та світоглядної позиції. Одеса у той період була одним із найпотужніших освітніх центрів півдня України, який поєднував академічні традиції з радянською системою ідеологічного контролю. Навчання на філологічному факультеті Одеського державного університету імені І. І. Мечникова у 1960-х роках відбувалося в умовах поступової лібералізації після сталінського періоду, що відкривало студентам ширші можливості для творчих ініціатив і неформального інтелектуального обміну. Вірогідно саме в такій одеській атмосфері Володимир Яворівський формувався як інтелігент і літератор. Володимир Яворівський, перебуваючи у цьому середовищі, поступово усвідомлював, що освіта може стати не лише професійним інструментом, а й формою суспільного служіння. Саме в Одесі було закладено основи морального й культурного фундаменту, який згодом визначив ідейну послідовність В.Яворівського у його подальшій громадській та політичній діяльності.

Його перші публікації вирізнялися відчутним прагненням до реалізму, прагненням показати соціальну дійсність без прикрас, але з глибоким розумінням людських переживань і драм. Уже на цьому етапі простежується характерна для В.Яворівського настанова – розглядати будь-яку життєву ситуацію через призму морального вибору, що стане основою його подальшого літературного стилю.

Журналістська діяльність Володимира Яворівського у 1960-х –1970-х рр. надала йому практичне поле для реалізації гуманістичних ідей. Ранні публікації виявляють його увагу до моральних проблем, до внутрішнього світу людини. Уже на цьому етапі простежується поєднання документальної

точності журналіста з глибиною художнього бачення, що пізніше стане характерною ознакою його літературного стилю.

Водночас у цей період визріла його чітка громадянська позиція. У контексті руху опору української інтелігенції 1960–1970-х років Володимир Яворівський виступав не лише як письменник, а як захисник національної культури й української мови, вбачаючи у них основи духовного виживання народу.

РОЗДІЛ 3. ВНЕСОК ДІЯЧА В РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

Насамперед слід акцентувати на тому, що на зламі 1980-х – 1990-х рр. кардинально змінилася суспільно-політична атмосфера. Прихід до влади молодого п'ятдесятилітнього Михайла Горбачова на перший погляд не обіцяв нічого зламного але майбутнє показало протилежне – поверхневі реформи нового генерального секретаря у прояві перебудови, гласності, плюралізму привели до докорінних реформ цілої радянської держави, і врешті повпливало таки на розпад СРСР [51, с. 694–695].

Зрозуміло, що будь-яка опозиційність до радянської системи формувалася поступово, через внутрішній досвід конфлікту між особистою совістю і вимогами тоталітарної влади. Шістдесятники свого часу стали тими, хто повернув українській культурі голос і поставив питання про гідність людини в умовах ідеологічного контролю [18, с.560].

Володимир Яворівський, працюючи журналістом і письменником, дедалі чіткіше усвідомлював межі цього компромісу. Можна сказати що саме у 1960-х рр. відбувся визначальний злам у його переконаннях, зустрічі і знайомство з Іваном Драчем, Ліною Костенко, Лесем Танюком не могли не бути непомітними для його творчості і громадської діяльності. У своїх публіцистичних текстах він обережно, але впевнено висловлював ідеї національного самоствердження, протесту проти русифікації, моральної відповідальності влади перед суспільством. Таке поєднання творчої інтуїції з політичним відчуттям реальності зробило його частиною неформального духовного фронту опору уже у 1970-х рр.

Поступово відбувся перехід від ролі митця до ролі суспільного діяча. Це вочевидь не був різкий злам, а природне продовження його моральної еволюції. Коли наприкінці 1970-х В.Яворівський долучився до громадських ініціатив, спрямованих на збереження української мови та історичної пам'яті, це стало логічним наслідком його попередньої творчості. У цей період він виробив переконання, що письменник має не лише спостерігати за подіями, а

й брати участь у суспільних процесах, впливати на свідомість читачів і виборців. Таким чином, саме ідеї шістдесятників – свобода творчості, моральна відповідальність, активна громадянська позиція – стали духовним фундаментом його політичної зрілості, суспільного авторитету і майбутньої політичної кар'єри.

З іншого боку, сам Володимир Яворівський доволі прохолодно сприймав себе у якості політика. Він зокрема відзначав: «У прокляту політику я не прагнув, не йшов у неї, – відверто іронічно писав він у есеях. – Вона, зараза, сама прийшла до мене. Я працював над романом про останню любов Тараса, як мене викликали із села на якісь збори, де висунули кандидатом у нардепи СРСР. Я не вів виборчу кампанію, я сприймав це, як лукавий жарт. Ходив у джинсах, виступав на ящику з-під яблук біля виходу з метро, розвішував веселі гасла. Говорив усе, що думав» [8].

За своїми ж спогадами, з весни 1989 р. він полишив літературу і «весь пішов у політику». Протягом 1989 – 1991 рр. – був народним депутатом СРСР, членом Міжрегіональної депутатської групи, що була опозиційною до тодішньої влади, до якої входили такі відомі особи, як Борис Єльцин, Андрій Сахаров, Василь Биков, Віталій Коротич, Анатолій Собчак та ін. [29].

Разом із тим, із 1981 до 1990 рр. В.Яворівський був членом КПРС. Складно сказати, що в дійсності керувало ним. На наш погляд, Володимир Яворівський як посадовець, чиновник, адміністратор просто вимушений бути комуністом, це було формально. В дійсності його переконання та стиль життя були далекими від цієї ідеології [30].

Особливу увагу слід віділити участі Володимира Яворівського у створенні Народного Руху України, що стало до певної міри закономірним продовженням його громадянської та культурної діяльності. Наприкінці 1980-х років саме представники інтелігенції – письменники, науковці, журналісти – стали ініціаторами створення масового руху за оновлення держави. Народний Рух України, який офіційно постає у 1989 р., об'єднав різні соціальні верстви довкола ідеї національного відродження. У цьому

процесі Володимир Яворівський проявив себе як активний організатор, здатний поєднати політичну ініціативу з моральним авторитетом митця. Його виступи та участь у з'їздах Руху свідчать про глибоке розуміння ситуації [30].

Можна констатувати що Народний Рух України став середовищем формування нової суспільної етики, у центрі якої стояли ідеї свободи, гідності та відповідальності. Своєю чергою, Володимир Яворівський, як один із перших членів оргкомітету, відігравав у НРУ роль такого собі посередника між культурною інтелігенцією та політичними активістами. Він брав участь у написанні декларацій і резолюцій з'їздів Рух. Саме письменники, серед яких були також Іван Драч, Дмитро Павличко, Левко Лук'яненко, надали Народному Руху морального виміру [22, с.4]. Володимир Яворівський часто виступав на захист української мови та культури. Протягом 1990–2020-х років він послідовно відстоював ідею мови як морального та культурного фундаменту нації. Його виступи у Верховній Раді, у засобах масової інформації та на культурних форумах були спрямовані на утвердження української мови як головного чинника консолідації суспільства. Володимир Яворівський був одним із найпослідовніших промовців тієї когорти діячів, які наголошували, що мова – це простір моральної єдності, який необхідно підтримувати не лише законами, а свідомістю. До слова, із 1989 р. – він був головою Київської координаційної ради Народного Руху України. Мало хто знає, але з 1990 р. по 1999 рр. він був членом а потім головою Демократичної партії України [30].

Мабуть найбільш відомою віхою політичної діяльності Володимира Яворівського була його депутатська діяльність. До речі, народним депутатом України першого скликання він рахувався з 15 травня 1990 до 10 травня 1994 тобто у час так званих «лихих» дев'яностих. Тоді в Україні була чи не найбільша інфляція, яку економісти називали гіперінфляцією.

Володимир Яворівський балотувався за Світловодським виборчим округом на Кіровоградщині і був висунутий трудовим колективом

конструкторського бюро «Сигнал» виробничого об'єднання «Олімп». Це може дивувати, але Володимира Яворівського вибрали народним депутатом у першому турі (він набрав більш як 52 % голосів найбільше серед чотирьох претендентів). Під час своєї каденції він входив до Народної ради а на час виборів виконував обов'язки секретаря Спілки письменників України. У ході першого скликання був головою комісії з питань Чорнобильської катастрофи [34].

Певна річ, що Володимир Яворівський провів якісний відтинок у своїй першій депутатській каденції інакше його би не обрали вдруге. Народним депутатом України другого скликання він був з 11 травня 1994 до 12 травня 1998 знову ж за Світловодським виборчим округом Кіровоградської області. На наш погляд, те, що його було обрано знову депутатом від Кіровоградщини лише може підтвердити, те, що працював він дійсно плідно. Тим більше, що він був друге висунутий виборцями від цього населеного пункту. Під час своєї другої каденції він знову ж був головою комісії з питань Чорнобильської катастрофи, членом ДемПУ. До того ж увесь цей час він був членом групи «Конституційний центр» а перед тим – членом групи «Державність». Наприкінці каденції він був головою підкомітету у зв'язках із земляками, що мешкають за межами України, комітету з прав людини та національних меншин і міжнаціональних відносин [34].

У березні 1998 р. Володимир Яворівський зупинився за крок до парламенту – був лише кандидатом у народні депутати України від «Блоку демократичних партій – НЕП» по виборчому округу від Київської області. Те, що В.Яворівського не обрали депутатом можна пояснити обставиною – що партія до якої він належав не належала до провладних і у нього не було багато шансів на той час стати нардепом.

Натомість він таки став народним депутатом України четвертого скликання. До слова, депутатським квитком він володів із 14 травня 2002 р. до 25 травня 2006 р., а балотувався від Львівщини. Цікаво, що Володимир Яворівський переміг аж семеро суперників, набравши 51.16 %. Львівщину

В.Яворівський обрав не випадково адже Галичина завжди вирізнялася високим рівнем національної свідомості, де завжди цінували патріотів України. На час виборів він продовжував бути головою Національної спілки письменників України, був членом ПРП (Партії Реформа і порядок). Протягом 15 травня 2002 – 7 вересня 2005 рр. він належав до фракції дуже популярної тоді «Наша Україна». До слова, на той час одним із найбільш популярних українських політиків був майбутній президент Віктор Ющенко. Згодом протягом 8 вересня – 13 грудня 2005 рр. Володимир Яворівський належав до фракції політичної партії «Реформи і порядок», а з 13 грудня 2005 р. і по суті до кінця політичної кар'єри він був членом БЮТ, у а парламенті також належав до фракції «Блок Юлії Тимошенко» [34]. У час своєї третьої каденції він був головою підкомітету з питань електронних засобів масової інформації Комітету з питань свободи слова та інформації (протягом 12 червня 2002 – 16 листопада 2005), заступником голови Комітету з питань свободи слова та інформації (із 16 листопада 2005).

Володимир Яворівський був також народним депутатом України п'ятого скликання із 25 травня 2006 до 12 червня 2007 але на той раз вже від «Блоку Юлії Тимошенко», будучи № 22 в списку. Недовготривале перебування В.Яворівського на посаді депутата мотивується тим, що 12 червня 2007 парламент достроково припинив свої повноваження під час масового складення мандатів депутатами-опозиціонерами з метою проведення позачергових виборів до Верховної Ради України. Як ми пригадуємо парламент розпустив тодішній президент України Віктор Ющенко [34].

Володимира Яворівського було обрано народним депутатом України також шостого скликання. Депутатський мандат йому було вручено 23 листопада 2007 а став він народним обранцем від «Блоку Юлії Тимошенко», будучи № 22 в партійному списку. На час депутатської каденції

В.Яворівський був традиційно для себе головою комітету з питань культури та духовності.

Таким чином, політична діяльність Володимира Яворівського значною мірою зводилася до його депутатської діяльності у Верховній Раді України. Треба додати, що політична кар'єра Володимира Яворівського у Верховній Раді України охоплювала майже три десятиліття – від перших демократичних виборів 1990 р. до завершення парламентських повноважень у 2019-му.

Між тим, як ми бачимо вперше він став народним депутатом ще під час існування Радянського Союзу, в період, коли Верховна Рада перетворювалася з декоративного органу, який контролювали спецоргани на арену реальних політичних дискусій. Його позиція у перших скликаннях відзначалася послідовним захистом гуманітарної політики, питаннями української мови, культури, свободи слова та соціального захисту творчої інтелігенції [9].

У наступні роки діяльність Володимира Яворівського демонструє чітку динаміку еволюції його політичного стилю та штибу. Якщо на початку 1990-х він виступав радше як ідеолог національного відродження, то у 2000-х роках став досвідченим законодавцем, який акцентував на інституційному розвитку гуманітарного сектору. Він був активним членом профільних комітетів з питань культури, духовності, свободи слова та інформаційної політики, де послідовно обстоював необхідність підтримки українського книговидання, театру, кінематографії, а також розширення державних програм із популяризації національної культури.

У 2010-х роках, на тлі загострення суспільно-політичних протиріч, Володимир Яворівський виступав одним із речників демократичного табору, обстоюючи принципи відкритого діалогу між владою та громадянським суспільством. Його участь у парламентських дебатах періоду Революції Гідності та подальших реформ засвідчила непохитність переконань,

сформованих ще в часи Народного Руху. Він залишався послідовним прихильником ідеї духовного суверенітету України [52, с.1059].

Законодавча діяльність Володимира Яворівського у Верховній Раді України посідала особливе місце в гуманітарному вимірі українського парламентаризму. Його ініціативи охоплювали мовну політику, розвиток національної культури, захист свободи слова та підтримку творчих спілок. Одним із ключових напрямів його діяльності були питання мовного законодавства. В.Яворівський неодноразово виступав за ухвалення законів, які б гарантували провідну роль української мови в освіті, медіа та культурі. Він розглядав мовну політику як сферу моральної відповідальності держави перед своїми громадянами [53, с. 717].

Не менш вагомим був його внесок у законотворчу діяльність, пов'язану з культурною спадщиною та захистом свободи слова. Він активно підтримував законодавчі пропозиції щодо фінансування культурних проєктів, охорони пам'яток історії та культури, а також реформування системи державного управління у сфері гуманітарної політики. Окрема мова – робота Володимира Яворівського у парламентських комітетах, пов'язаних із питаннями духовності, культури, свободи слова та гуманітарної політики. Ця лінія була однією із найчіткіших у його політичній діяльності.

Розкриваючи партійну активність і політичну позицію діяча у добу національної державності варто відзначити, що політична діяльність Володимира Яворівського упродовж 1990–2010-х років була тісно пов'язана з українськими національно-демократичними партіями, серед яких ключову роль відігравали як уже ми відзначали вище Народний Рух України (НРУ) та Блок Юлії Тимошенко (БЮТ). Його участь у цих політичних об'єднаннях засвідчує послідовну ідеологічну лінію – підтримку національного відродження, демократичних реформ і культурної автономії. У межах НРУ Володимир Яворівський розвивав концепцію моральної політики, яка передбачала взаємозв'язок між політичними рішеннями та духовними орієнтирами суспільства. Перехід до співпраці з Блоком Юлії Тимошенко в

середині 2000-х років не був банальною зміною політичного вектора, а радше еволюцією стратегії участі у парламентській політиці. У складі цієї політичної сили В.Яворівський зосередився на гуманітарному вимірі реформ і питанні свободи слова, залишаючись інтелектуальним голосом у партійному середовищі [34].

Участь Володимира Яворівського у виборчих кампаніях і публічних дебатах впродовж 1998–2019 років характеризувалася високим рівнем комунікативної культури, аргументованістю та етичним тоном виступів. Він належав до покоління політиків, для яких публічне слово залишалося продовженням письменницької практики, тому його участь у дебатах завжди мала риторичну глибину і гуманітарну аргументацію. Його виступи в теледебатах і на відкритих форумах відзначалися послідовністю, чіткою позицією та відсутністю агресивної риторики, що створювало образ «політика-інтелектуала» – носія культурного та морального авторитету.

Вірогідно саме політичний стиль і риторика Володимира Яворівського становили важливий компонент його публічного образу та стали одним із визначальних чинників його довготривалої присутності у політичному дискурсі незалежної України. Його виступи у парламенті, на з'їздах політичних партій, у медіа та під час публічних дебатів вирізнялися поєднанням інтелектуальної аналітики й художнього мислення. У структурі його висловлювань домінували морально-ціннісні топоси – совість, відповідальність, культура, гідність – які він використовував як аргументативну основу для обґрунтування політичних рішень [34].

Аналіз політичної діяльності Володимира Яворівського засвідчує, що він належить до тієї генерації українських інтелектуалів, для яких політика була не інструментом боротьби за владу, а продовженням культурної місії. Його шлях у парламенті, партійних структурах і громадському житті демонструє унікальне поєднання письменницького мислення, моральної послідовності та державницької відповідальності. З 1990 року і до завершення політичної кар'єри у 2019 році Яворівський залишався постійним

учасником процесу формування української демократичної традиції, обстоюючи пріоритет гуманітарних цінностей у законодавчій і суспільній політиці.

Його внесок у парламентську діяльність виявився насамперед у законотворчій роботі, що охоплювала мовну, культурну та медійну політику. Він виступав одним із авторів і підтримувачів ініціатив, спрямованих на захист української мови, розвиток національної культури та утвердження свободи слова. У межах комітетів Верховної Ради з питань духовності та гуманітарної політики Яворівський відігравав роль координатора ідейного напрямку, що поєднував культурну спадщину з сучасними державотворчими потребами. Його позиція залишалася виваженою, аналітичною і морально обґрунтованою, що вирізняло його серед представників політичної еліти того часу [34].

Співпраця з Народним Рухом України, Блоком Юлії Тимошенко та іншими демократичними силами показує його послідовність у підтримці ліберально-національної парадигми розвитку держави. Яворівський виступав за консолідацію демократичного крила українського політикуму, розглядаючи єдність гуманітарних і політичних принципів як запоруку стабільного розвитку суспільства. Його участь у виборчих кампаніях і публічних дебатах свідчила про високий рівень політичної культури, вміння вести аргументований діалог і дотримуватися етичних норм політичного мовлення.

Політичний стиль і риторика В.Яворівського були продовженням його літературної натури: кожен виступ мав чітку логічну структуру, емоційну виразність і моральний підтекст. Він створив модель політика-гуманіста, який мислить категоріями духовності, культури та історичної відповідальності. Саме завдяки таким рисам він утвердився як приклад інтелектуального парламентаризму, у якому політичне рішення постає результатом глибокого осмислення, а не кон'юнктурного компромісу [27].

Роль Володимира Яворівського у формуванні демократичних ідеалів і політичної культури України має стратегічне значення. Він став одним із тих діячів, що забезпечили місток між традицією шістдесятництва і новою добою незалежності, довівши, що інтелектуал може бути ефективним політиком без втрати морального обличчя. Його діяльність не лише віддзеркалює еволюцію українського парламентаризму, а й формує гуманітарну парадигму політики, у центрі якої стоїть Людина, її гідність, слово та культура.

Отже, аналіз діяльності Володимира Яворівського крізь призму демократичних ідеалів і медійних відгуків його сучасників дає підстави вважати його одним із ключових представників української інтелігенції перехідної доби. Його позиція – це приклад того, як літературне мислення може перетворюватися на політичну етику, а моральне лідерство – на форму суспільного служіння.

Значення постаті Володимира Яворівського для формування політичної культури України полягає у тому, що його діяльність на межі літератури, журналістики та політики створила унікальний прецедент поєднання культурної творчості з публічним служінням. Він був одним із небагатьох українських політиків, хто розглядав політичний процес як форму духовного самовираження нації. Його підхід до політики базувався на ідеї культурної відповідальності – переконанні, що розвиток держави неможливий без морального вдосконалення громадян та збереження їхньої історичної пам'яті. Саме завдяки такому світогляду Яворівський став уособленням гуманітарного типу політика, який не відокремлює політичну культуру від культури у широкому сенсі. Його постать допомагає зрозуміти, як культурна ідентичність трансформується у політичну свідомість, а інтелектуальна діяльність – у суспільне лідерство [30].

Постійна увага В.Яворівського до питань мови, історії, духовності та національної пам'яті демонструє, що він бачив у культурній політиці не допоміжний, а центральний механізм демократичного розвитку. У своїй риториці він послідовно формував ідеал культурного громадянина –

освіченого, критично мислячого, морально зрілого. Його виступи у Верховній Раді, літературні тексти й публіцистика формували альтернативний дискурс політичної культури, у якому ключовим ресурсом виступає не влада, а цінності. Завдяки йому в українській політичній комунікації утвердився гуманістичний стиль мислення, зорієнтований не на протистояння, а на гармонізацію суспільних відносин. Це дозволяє розглядати Яворівського як одного з провідних архітекторів української культурної демократії – моделі, у якій культура виступає засобом політичного просвітництва.

Його внесок у політичну культуру має не лише символічний, а й практичний вимір. Він демонстрував, що політик може залишатися моральним авторитетом навіть у середовищі конфліктних інтересів, якщо спирається на культурну ерудицію та духовні орієнтири. Його поведінка у парламенті, публічних виступах і партійній роботі формувала новий стандарт публічного лідерства – заснований на інтелектуальній чесності та етичній послідовності. У цьому сенсі Яворівський став одним із символів переходу українського політичного дискурсу від адміністративно-ідеологічної до ціннісно-культурної парадигми, що є важливою ознакою зрілої демократії.

Таким чином, вплив Володимира Яворівського на політичну культуру України полягає у трансляції гуманітарних смислів у сферу державного управління й формуванні у суспільстві уявлення про політика як культурного інтелектуала. Його діяльність сприяла зміцненню зв'язку між політикою та культурою, перетворивши цю взаємодію на стійкий компонент демократичної ідентичності українського суспільства.

Відгуки колег, журналістів та істориків про постать Володимира Яворівського є важливим показником сприйняття його внеску в суспільне життя. У медійному дискурсі його запам'ятали як представника морального типу українського інтелектуала – людини, що поєднує літературну майстерність, політичну далекоглядність і публічну відвагу. Його сучасники часто характеризували його не як «професійного політика», а як «совість

парламенту», підкреслюючи здатність говорити про суспільні проблеми з позицій культури, а не популізму. Такий образ формувався впродовж десятиліть завдяки його участі у телевізійних програмах, інтерв'ю та публікаціях, де він демонстрував уважність до історії, глибину мислення і послідовність позицій [31].

Окрема мова про внесок Володимира Яворівського у розвиток Спілки письменників України. Загальновідомо, що після проголошення незалежності України чимало представників інтелігенції відіграли помітну роль у реформуванні творчих спілок, зокрема Спілки письменників України, яка прагнула представляти інтереси літераторів і відстоювати свободу творчості, а не слугувати рупором радянської влади. У цьому контексті В.Яворівський виступав за збереження автономії творчих організацій, послідовно критикуючи спроби політичного втручання у їхню діяльність [28]. Двічі, у 2001 та 2006 рр. Володимира Яворівського обирали головою Національної спілки письменників України [30].

Володимир Яворівський також активно займався захистом прав митців і свободою слова як базових елементів демократичної культури. У своїх численних публічних виступах та інтерв'ю він наголошував, що мистецтво не може існувати без свободи, а письменник – без права на чесне висловлення думки. Наприклад під час перебування у Верховній Раді, він часто виступав на підтримку законодавчих ініціатив, що гарантували права творчих працівників, вільний доступ до культурних ресурсів і розвиток незалежних медіа тощо.

Крім того Володимир Яворівський часто виступав у якості організатора різних літературних конкурсів і премій. Упродовж 1990-х – 2010-х роках, коли Спілка письменників України переживала етап структурного оновлення, саме В.Яворівський ініціював низку премій і конкурсів, що мали на меті стимулювати літературний процес [8]. Особливої уваги заслуговує позиція В.Яворівського як куратора й наставника. Він неодноразово виступав членом журі на конкурсах, редактором альманахів і збірників, присвячених

переможцям літературних відзнак. Його участь як правило забезпечувала високий рівень експертності та морального авторитету.

Володимир Яворівський виступав ініціатором різних громадських ініціатив у сфері літератури й політики. Упродовж трьох десятиліть він ініціював та підтримував численні культурно-просвітницькі програми, орієнтовані на підвищення ролі українського слова в освіті, книговидаванні й суспільному житті. Володимир Яворівський активно долучався до проєктів, пов'язаних із розвитком українського книговидавання та підтримкою регіональних культурних ініціатив [34].

Окремий напрям діяльності Володимира Яворівського становили різні волонтерські та благодійні ініціативи, особливо після 2014 р., коли в Україні активізувався громадянський сектор. Він систематично брав участь у культурних акціях, спрямованих на підтримку військових, переселенців і родин учасників бойових дій, організовуючи різні благодійні літературні вечори, аукціони та тематичні радіопрограми. Він до певної міри поєднував мистецтво, публіцистику й гуманітарну дію в єдину систему суспільного служіння, створюючи приклад для майбутніх поколінь українських.

Володимир Олександрович Яворівський був також відомим медівником. Наприклад впродовж багатьох років (з двома кількарічними перервами) він вів на Першому каналі [Українського радіо](#) свою авторську передачу «20 хвилин з Володимиром Яворівським». Інший український медійник – Василь Міський згадує, що ця його передача на Українському радіо впродовж років була серед найпопулярніших і отримувала безліч відгуків простих людей, простих українців, вдячних слухачів [29].

Причому В.Яворівський формуючи свою авторську передачу не шукав слави, на думку В.Міського у нього було її досхочу, він передусім переслідував мету бути ближчим до людей, доносити найважливішу інфо простим людям, бо у парламенті почував себе «закутим у стіни». В.Яворівський дуже радів кожному листу радіослухачів а приходило їх мішками і просив найкolorитніші йому зачитувати.

Василь Міський згадував, що йому пощастило працювати з Володимиром Олександровичем у першому складі Наглядової ради Суспільного мовлення і вдало спілкуватися. В.Яворівський згадував про цікаві скандальні сторінки його життя – наприклад, про фейковий «донос на Стуса та Чорновола», який буцімто записали у КГБ Драч, Павличко і Яворівський. Цей фейк, до слова, вправно спростував відомий журналіст і літератор Вахтанг Кіпіані. Трансляція останнього випуску авторської публіцистичної передачі «20 хвилин з Володимиром Яворівським» відбулася на «Українському радіо» об 11:40, 18 квітня 2021 р вже після смерті письменника [29].

До слова, протягом 2017 року в ефірі «Центрального каналу» Київської державної регіональної телерадіокомпанії (КДРТРК), і до вересня 2019 р. виходила авторська програма «Що ж ми за народ такий?..». У цій передачі він у своєму авторському стилі – сміливому, вільнодумному а разом із тим і врівноваженому розкривав змальовував актуальні історичні віхи біографії України. Режисерами телепрограми були: український громадський діяч, фотограф, перекладач і журналіст Максим Яковчук і головний режисер Київської державної регіональної телерадіокомпанії Магер Барвахан

Як відомо Володимир Олександрович Яворівський був автором багатьох відомих збірок оповідань та повістей. Про деякі з них говорили вище – «А яблука падають...» (вийшла друком 1968), «Гроно зрілого винограду» (побачила світ 1971 р.), «З висоти вересня» (появилася 1984), «Вовча ферма» (виходить друком 2000) та ін. Чимало хто не лише з письменників знають публіцистичні твори В.Яворівського: «Крила, вигострені небом», «Тут, на землі», «Право власного імені», «Що ж ми за народ такий?», «І в морі пам'ятати джерело», романи «Оглянься з осені», «Автопортрет з уяви», «Марія з полином наприкінці століття» та ін. До слова, твір «Автопортрет з уяви» – біографічний роман про відому українську художницю Катерину Білокур а у творі «Марія з полином у кінці століття»

описано драматичні події весни 1986 р. в Чорнобильській зоні. Як ми вже відзначали вище письменник ймовірно відчував певну провину через те, що колись повірив у безумовний прогрес атома. Врешті В.Яворівський зрозумів, що спорудження Чорнобильської АЕС поблизу Києва стало грандіозною помилкою [34].

Цікаво, що на запитання журналіста назвати високохудожні українські шедеври світового рівня, Володимир Яворівський відповів: «Це поезія Ліни Костенко, твори якої мали бути перекладені на всі мови світу а сама Ліна Костенко могла б отримати Нобелівську премію». Високо оцінював також В.Яворівський прозу Марії Матіос, Валерія Шевчука, Василя Шкляра та Романа Іваничука». Історична проза Романа Іваничука, на думку В.Яворівського – це світовий рівень [28].

Своєю чергою, сам Володимир Яворівський також цілком заслужено був нагороджений багатьма відзнаками. Письменник зокрема був лауреатом Державної премії України імені Тараса Шевченка за повість «Вічні Кортеліси» у 1984 р. (дуже майстерно описав трагедію цього села на Волині у час німецько-радянської війни. Через те, що у селі діяли партизани усіх жителів села було винищено). У серпні 2005 р. отримав письменник також орден За заслуги III ступеня. Того самого року він став також володарем літературної премії імені Дмитра Загула. Крім того, він був мав орден Христа Спасителя Української Православної Церкви Київського Патріархату. Одна з останніх його відзнак – Відзнака Президента України Петра Порошенка «Ювілейна медаль «25 років незалежності України» яку він отримав 2016 р. [34].

Володимир Яворівський користувався заслуженим авторитетом серед колег народних депутатів, побратимів по письменницькому цеху. Усі вони відзначали його талант, широку і щиру комунікацію з людьми, відданість професії тощо. Класик літературного пера Павло Загребельний назвав

В.Яворівського «блискучим українським прозаїком». За його словами, залишаючись творчою людиною, він щедро дарував шанувальникам «пристрасне слово любові до українського народу», розкривав актуальні сторінки його історії у своїх нових творах. Інший класик української літератури Олесь Гончар дуже високо оцінив його роман «Марія з полином наприкінці століття». Він красномовно висловився з цього приводу «Пишу ці рядки, Володю, з гордістю за Вас» [24]. Продовжуючи тему, багато творів Володимира Яворівського перекладаються різними іноземними мовами.

Якщо розвивати тему особистого життя Володимира Яворівського то варто сказати, що він був одруженим, його дружина – Галина Олександрівна Данилова була на чотири роки від нього молодшою і загалу була відомою як актриса Національної філармонії України. Вона, до слова, заслужена артистка України. Додамо, що перша дружина із якою він одружився ще у студентські роки померла молодю. Син В.Яворівського – Святослав (1968 р.н.) проявив себе як журналіст, тривалий час редагував партійну газету Нашої України у Львові. Дочка – Олександра (1978 р.н.) довгий час працювала журналісткою на Новому каналі українського телебачення [30].

Володимир Яворівський до останнього часу працював як громадський діяч, журналіст активно комунікував з українськими ЗМІ. Помер передчасно 16 квітня 2021 р. на 79 році життя. 19 квітня 2021 р. його було поховано на Байковому кладовищі в Києві [32; 33].

Отже, громадсько-політична діяльність парламентська діяльність Володимира Яворівського стала фундаментальною частиною його громадсько-політичної біографії. Вона поєднала моральний і професійний підхід до політики, перетворивши його на одного з головних архітекторів гуманітарного напрямку українського законодавства кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Його ініціативи охоплювали всі ключові сфери – від мовного права до свободи творчості – й формували образ політика, який мислив культурно, діяв інтелектуально й аргументував морально. Завдяки його наполегливій

роботі гуманітарна політика України отримала інституційне оформлення, а питання мови, культури й духовності були закріплені як стратегічні засади розвитку держави. Таким чином, В.Яворівський постає не лише як законодавець, а як творець культурно-політичного дискурсу, який поєднав етичну позицію інтелектуала з практикою ефективного державного діяча.

РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Теоретичні засади використання біографічного матеріалу у процесі навчання історії в сучасній школі ґрунтуються на визнанні особистісного чинника як ключового елементу у формуванні історичної свідомості учнів. Біографічний метод забезпечує не лише засвоєння фактологічного матеріалу, а й розвиток емпатійного (емпатичного) розуміння історичного процесу через долі конкретних людей. У цьому підході важливо не просто ознайомити учня з біографією історичної постаті, а показати, як особисті вибори, переконання та моральні орієнтири діяча впливають на розвиток суспільства. Таке осмислення дозволяє школярам усвідомити історію як живу тканину людських доль, а не як набір дат і подій [17, с.45].

Володимир Яворівський як політик, письменник і громадський діяч є надзвичайно зручним прикладом для застосування біографічного підходу в освітній практиці. Його життєвий шлях від дитинства у повоєнній Вінниччині до участі в українському парламенті втілює модель особистості, яка розвивається у взаємодії з історичними трансформаціями своєї доби. Використання таких прикладів у навчальному процесі сприяє розумінню учнями того, як людина може бути не лише свідком, а й творцем історії. Завдяки інтеграції біографічного матеріалу у навчальні теми про дисидентський рух, становлення незалежності України та формування демократичних цінностей можна забезпечити міждисциплінарний зв'язок між історією, літературою, громадянською освітою й культурологією.

Дуже позитивно, що у Прикарпатському національному університеті імені В.Стефаника організовуються і видаються матеріали потрібних краєзнавчих конференцій (наприклад конференцію «Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи», що відбулася у м. Івано-Франківськ 22 квітня 2021 р.). Це конференції із методичним ухилом

«під школу». Вони дозволяють вчителям, які практикують застосовувати матеріал до навчального процесу. Виділимо декілька статей.

Насамперед статтю тандему авторів Кобут – Степан і Лариси «Біографічний метод в історико-краєзнавчих дослідженнях у школі». Автори слушно підкреслили, що вивчення історичних і суспільствознавчих дисциплін у школі відбувається в контексті повернення із небуття багатьох імен раніше відомих чи маловідомих діячів громадсько-політичного, освітньо-культурного сектору життя нашого народу [42, с.87–90]. Володимир Яворівський не належав до невідомих широкому загалові людей але поки ще не було напрацьовано практичних речей стосовно застосування цієї теми до закладів загальної середньої освіти

Відзначимо, що біографічний метод. широко використовують представники різних галузей суспільних наук, у розвинутих західних країнах. У Європі сформовані цілі напрями методик в ділянках соціології, політології, історії, психології. Прикладне його застосування на краєзнавчому рівні тісно пов'язане із використанням методу усної історії, що своєю чергою дозволяє зберегти свідчення безпосередніх свідків історичних подій. Завдяки методу усної історії минуле розглядається в контексті сприйняття світогляду конкретних осіб як учасників історичного процесу. Нині усна історія є окремою ділянкою досліджень, методом збору, зберігання спогадів людей, які були учасниками подій минулого.

Дані усної історії можна використовувати в дослідженнях з історичної антропології, мікроісторії, історії ментальностей, історії повсякденності, історії приватного життя, історичної психології та інших напрямів. Краєзнавчий аспект такої роботи акцентує увагу на постатях місцевого характеру.

Серед числа методичних прийомів усної історії виділяють інтерв'ю, біографію чи автобіографію а також спогади. При такі розмові важливі не тільки слова, але й погляд, міміка обличчя, реакція особи, котра розповідає тощо. Пізніше, при розшифровці отриманих цифрових носіїв, дослідник

зможє не тільки відтворити текст і зміст сказаного, але й оцінити поведінку опитуваного [42, с. 88].

Назагал, використання біографічного методу в шкільних історико-краєзнавчих дослідженнях є важливим елементом пошукової історичної діяльності, виробляє в педагогів та учнів навички і критичного мислення, соціальної комунікації і т.д. Дослідження загальних процесів з історії України через вивчення біографій різних людей (відомих чи невідомих осіб) має важливу антропологічну складову, відображає людиноцентричність історичних пошуків.

Покійний нині філософ Володимир Сабадуха, який після початку російсько-української війни 2014 р. оселився у Івано-Франківську, у статті «Формування особистості як мета історико-краєзнавчої роботи» звернув увагу на причини занепаду виховної роботи. На його думку, реальність доводить неефективність діючих концепцій дослідження особистості і систем виховання, бо, на його думку, мають спільний недолік – ґрунтуються на сенетенції: «кожна людина – особистість». Це на думку В.Сабадухи невірно. [47, с. 53].

Він ратує за ефективність використання так званої метафізичної теорії особистості в історико-краєзнавчій роботі. Тобто таку собі багатоступеневість людини. Людина за його твердженням в процесі свого становлення може пройти такі ступені розвитку: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість і геній. Але за окремих умов та обставин будь-яка людина здатна подолати наявний ступінь буття і піднятися до ступеня зрілої особистості. Метафізична теорія особистості покликана допомогти молодій людині породити прагнення до самовдосконалення. Ця теорія, на думку В.Сабадухи, дозволяє сформулювати потрібні і дуже важливі закони виховання. А сама мета виховання має визначатися не лише потребами соціалізації дитини, її мають зумовлювати більш досконалі ідеали. Виховувати необхідно особистість, яка спонукатиметься інтересами людей, високими ідеалами. Це означає, що метою навчально-виховного процесу

насправді має бути виховання людини третього найвищого ступеня духовного розвитку – власне особистості. Якщо ж цього не трапиться, то свідомо чи несвідомо з молодой людини формують людину посереднього ступеня і рівня [47, с. 53].

Історик І.Кінаш відзначає, що засадничий підхід в НУШ визначається також науково-дослідницькою діяльністю ліцеїстів, їх участю не лише в процесі навчання, а й формуванні пошукової діяльності, розвитку творчих навичок [41,с.68].

Виховний потенціал вивчення громадсько-політичної діяльності Володимира Яворівського розкривається у здатності його біографії формувати ціннісно-сміслові орієнтири учнів і сприяти усвідомленню ними понять громадянської відповідальності, патріотизму та демократичної культури. Його життєвий шлях, що поєднав літературну творчість, журналістику і політичну діяльність, створює унікальний матеріал для педагогічного осмислення. У цьому контексті особливо важливо не лише описати діяльність діяча, а й проаналізувати, як його вчинки та переконання стають прикладом активної громадянської позиції. Володимир Яворівський постає як постать, яка не відділяла слово від дії, мистецтво від суспільного служіння. Саме цей аспект його діяльності дозволяє педагогам використовувати його біографію як потужний інструмент виховання моральної та громадянської зрілості [44, с.112].

У шкільній практиці життєпис Володимира Яворівського може бути основою для формування ключових компетентностей, передбачених сучасними освітніми стандартами – уміння критично мислити, оцінювати суспільно-політичні події, брати участь у громадському житті, орієнтуючись на принципи добра, справедливості та гідності. Його приклад дає можливість показати, як інтелектуал може впливати на історичні процеси, залишаючись при цьому етичним орієнтиром для суспільства. Для учнів середньої та старшої школи знайомство з діяльністю Яворівського має глибокий виховний

зміст, оскільки дозволяє зрозуміти, що справжнє громадянство починається із внутрішньої позиції людини, яка здатна діяти відповідально й гуманно.

Важливим педагогічним ефектом роботи з біографічним матеріалом В.Яворівського є усвідомлення учнями взаємозв'язку між духовними цінностями та політичними діями. Аналізуючи його виступи, парламентську діяльність і публіцистику, учні можуть навчитися розрізняти декларативні гасла й реальні вияви морального лідерства. Використання таких матеріалів у навчальному процесі розвиває почуття національної гідності, розуміння значення культурної автономії, а також виховує активну громадянську позицію, засновану на повазі до прав людини, свободи слова і справедливості.

Педагогічно цінним є також розгляд діяльності В.Яворівського як прикладу інтеграції гуманітарних знань у практику суспільного життя. Учні, вивчаючи його біографію, можуть простежити, як філологічна освіта, літературна творчість і публічна активність взаємодіють у формуванні комплексної особистості, здатної до служіння суспільству. Цей підхід створює виховний простір, у якому історичні знання поєднуються з формуванням громадянських чеснот – відповідальності, поваги до історії, толерантності та готовності до суспільної дії [40].

Аби визначити виховний потенціал громадсько-політичної діяльності відомої особистості у шкільній освіті то можна створити уявну таблицю. Якщо взяти аспект виховного впливу на учнів то можна виокремити наступні складові: морально-громадянський приклад, культурно-історичний компонент, громадянську активність, інтелектуальне лідерство а також педагогічну релевантність. Якщо наблизити ці компоненти до постаті В.Яворівського то вартує виділити такі компоненти: послідовну його позицію в питаннях мови, культури та свободи слова; популяризацію української літератури та культурної спадщини, його участь у НРУ, парламенті, захисті гуманітарних цінностей; публіцистичну діяльність, участь у суспільних дебатах; прикладні чесноти інтеграції знань, мистецтва

та політики. Якщо адаптовувати «під школу» слід відзначити наступні складові: формування у школярів почуття справедливості, гідності, відповідальності; виховання поваги до національної культури, історичної пам'яті; формування моделі активного громадянина; сприяння розвитку критичного мислення і комунікативної культури; мотивацію учнів до саморозвитку і громадянської відповідальності.

Узагальнюючи, можна зазначити, що виховний потенціал громадсько-політичної діяльності Володимира Яворівського полягає у можливості поєднати навчання історії з формуванням моральних і громадянських якостей учнів. Його життєвий і творчий досвід виступає моделлю для осмислення понять патріотизму, служіння суспільству, гідності та гуманізму. Завдяки інтеграції цього матеріалу у шкільний курс історії формується не лише пізнавальна, а й етична компетентність – здатність учня усвідомлювати історію через призму людських цінностей.

Практичне використання матеріалів про Володимира Яворівського на уроках історії вимагає не лише ознайомлення з фактами його життя, а й методичного осмислення ролі особистості в історичному процесі. Застосування біографічного матеріалу стає ефективним тоді, коли він інтегрується в освітній контекст як елемент розвитку історичної свідомості, громадянських компетентностей і етичних орієнтирів учнів. Теоретичні засади такого підходу спираються на сучасну педагогічну парадигму, що трактує навчання історії не як передачу знань, а як процес осмислення соціального досвіду через постаті, які втілюють певні цінності та поведінкові моделі [40].

Використання персоналій у формуванні історичної свідомості учнів дозволяє поєднати емоційний і раціональний рівні навчання. Біографія Володимира Яворівського у цьому сенсі виступає не просто ілюстрацією певного історичного періоду, а й засобом морально-інтелектуальної взаємодії учня з минулим. Його діяльність як письменника, парламентаря та громадського діяча надає можливість учням осмислити поняття «служіння

суспільству» через призму конкретної людської долі. Такий підхід сприяє формуванню критичного мислення, уміння аналізувати мотиви історичних постатей і робити моральні висновки з їхнього досвіду. Через роботу з біографічними текстами учні не лише засвоюють факти, а й усвідомлюють значення людського вибору, моральної стійкості та відповідальності за суспільні зміни.

Під час вивчення постатей доби національного відродження особливо цінним є інтеграційний підхід, який поєднує історичний, літературний і культурологічний аналіз. Така модель навчання дозволяє побачити історичну особистість у широкому гуманітарному контексті. Володимир Яворівський, будучи представником української інтелігенції другої половини ХХ століття, репрезентує саме той тип діяча, який втілює перехід від культурного спротиву до державотворення. Біографічний матеріал про нього може стати основою інтегрованих уроків, де історичний аналіз поєднується з вивченням літературних текстів, політичних виступів і публіцистики. Це забезпечує міжпредметну взаємодію, активізує пізнавальну діяльність учнів і формує цілісне розуміння доби [44, с.113].

Важливою складовою методики є використання біографії Яворівського для розвитку ключових компетентностей учнів – комунікативної, громадянської, соціальної, культурної. У педагогічній практиці це може реалізовуватися через створення учнівських проєктів, рольових ігор, обговорень, що відтворюють моральні та політичні дилеми, перед якими стояв діяч. Така робота допомагає учням не лише відтворити факти, а й осмислити контекст прийняття рішень, зіставити історичні ситуації з сучасністю та власним досвідом. Біографія Яворівського у цьому випадку виконує функцію «морального сценарію», який допомагає учням формувати власну громадянську позицію [40].

Особливе місце у педагогічній практиці займає створення інтегрованих уроків історії, літератури та громадянської освіти. Така форма навчання дозволяє розкрити постать В.Яворівського як комплексного феномена

української культури й політики. Під час таких занять учні можуть аналізувати його виступи, есеї чи фрагменти парламентських промов, зіставляючи їх із історичними подіями, що відбувалися паралельно. У цьому процесі розвиваються не лише пізнавальні, а й етичні компетентності: уміння бачити у політиці не лише прагматичний, а й духовний вимір, оцінювати історичні події з позицій гуманізму та національної гідності. Ефективність інтерактивних методів навчання, рольових ігор і проєктних технологій у роботі з такими постатями доведена сучасними педагогічними дослідженнями, які підкреслюють значення діалогічного підходу у викладанні історії.

Реально створити уявну таблицю яка би змогла краще уявити практичні шляхи використання матеріалів про Володимира Яворівського у шкільному курсі історії. Якщо виділяти методичний напрям то слід звернути увагу: на біографічний аналіз, інтегровані уроки, інтерактивні методи, проєктну діяльність та ціннісно-орієнтоване навчання. Форми роботи можуть бути різними. Зокрема: обговорення життєвого шляху діяча, створення часової лінії подій; поєднання історії, літератури, громадянської освіти; рольові ігри, дискусії, дебати на основі виступів того чи іншого діяча; створення мультимедійних біографічних проєктів, виставок, презентацій; аналіз моральних аспектів діяльності особистості [17, с.46].

Якщо брати очікуваний навчальний результат то слід звернути увагу на: формування історичної свідомості, розуміння причинно-наслідкових зв'язків; усвідомлення культурного контексту історичних подій, розвиток аналітичного мислення; розвиток громадянської активності, комунікативних умінь, толерантності; поглиблення знань про добу, формування дослідницьких навичок; виховання етичних орієнтирів, національної ідентичності, почуття гідності [17, с.47].

Отже, поєднання біографічного, інтерактивного та інтегрованого підходів дає змогу максимально розкрити виховний і дидактичний потенціал діяльності Володимира Яворівського у шкільному курсі історії. Завдяки такій

методиці навчання набуває особистісно орієнтованого характеру, сприяє глибшому засвоєнню історичного матеріалу та формує у школярів здатність оцінювати минуле не лише розумом, а й серцем.

Використання уривків із виступів, публіцистики та художніх творів діяча на уроках історії є одним із найефективніших способів поєднання емоційного та інтелектуального компонентів навчального процесу. Такий підхід дозволяє не лише передати інформаційний зміст його діяльності, а й залучити учнів до глибшого осмислення моральних, політичних і культурних ідей, які він відстоював. Робота з першоджерелами формує в учнів здатність критично оцінювати тексти, аналізувати риторику політичних виступів, розуміти історичні контексти, у яких вони були створені. Біографічний і текстуальний матеріал у поєднанні створює ефект «живої історії», коли учень не просто читає про події, а переживає їх через мову і думки діяча. У цьому сенсі метод використання уривків є важливим інструментом формування емоційно забарвленої історичної пам'яті [17, с.48].

Публіцистика того чи іншого діяча надає великі можливості для розвитку аналітичних умінь школярів. Його тексти часто поєднують логічну аргументацію з художнім образом, що робить їх придатними для інтегрованого аналізу під час занять з історії, української літератури та громадянської освіти. Учні можуть порівнювати погляди діяча з реальними подіями епохи – від часів дисидентського руху до періоду незалежності України. Така робота сприяє формуванню здатності зіставляти ідеї та реальність, розрізняти історичний факт і його інтерпретацію, що є важливим складником історичного мислення. Уривки з його виступів у парламенті чи інтерв'ю на радіо допомагають показати, як мова політики відображає ціннісні орієнтири суспільства, а також розвивають у школярів мовленнєву та комунікативну компетентність.

Важливою складовою методики є також використання фрагментів художніх творів В.Яворівського як джерела для розуміння історичного контексту і культурного досвіду українського народу. У своїй прозі він часто

порушував теми людської гідності, соціальної несправедливості, морального вибору, війни і пам'яті – ті самі теми, що визначають гуманістичний зміст історичної освіти. Робота з такими текстами допомагає учням бачити в історії не лише події, а насамперед долі людей, їхні почуття і цінності. Через художній образ В.Яворівський можливо формувати у читача здатність до співпереживання, що є невід'ємною частиною морального виховання.

З педагогічної точки зору, використання уривків із виступів і творів письменника відповідає сучасним вимогам інтерактивного навчання. Цей метод створює простір для дискусії, діалогу, рефлексії, коли учні не пасивно сприймають матеріал, а активно взаємодіють із ним. Під час уроку можна запропонувати учням проаналізувати аргументацію Яворівського у виступах щодо мовного питання чи його оцінку подій Революції на граніті, визначити риторичні прийоми, за допомогою яких він переконував слухачів, або обговорити моральне послання з його оповідань. Такі завдання активізують пізнавальну діяльність, розвивають критичне мислення й виховують повагу до власної культурної традиції [17, с.50].

Рольові ігри, побудовані на біографічних епізодах із життя діяча, дозволяють учням відтворювати історичні події у форматі творчого переосмислення. Наприклад, можна моделювати парламентські дебати щодо мовної політики або обговорення в межах Народного Руху України, під час яких діяч формулював свої принципові позиції. Такі завдання стимулюють учнів досліджувати документи, цитати й публіцистичні тексти, що забезпечує автентичність навчального процесу. У ході гри вони вчаться аргументувати, слухати опонентів, відстоювати позицію та оцінювати рішення з позицій моралі, права і суспільного блага. Цей метод особливо цінний тим, що поєднує історичний аналіз із виховною функцією – формує вміння діяти відповідально, співпрацювати та мислити критично [39, с.90].

Дебати, присвячені дискусійним темам, що були актуальними у діяльності діяча, створюють умови для розвитку в учнів аналітичних і комунікативних компетентностей. Під час таких занять учні можуть

обговорювати питання ролі інтелігенції у політиці, значення мови для національної ідентичності, меж свободи слова в демократичному суспільстві. Робота з реальними промовами або інтерв'ю Яворівського дозволяє не лише опанувати фактологічний матеріал, а й зрозуміти логіку його мислення та аргументації. Це сприяє формуванню критичного ставлення до інформації, здатності розрізняти риторику та реальні наміри політичних діячів, а також розвиває навички етичного дискурсу, що є невід'ємним складником громадянської освіти [39, с. 92].

Поєднання рольових ігор, дебатів і аналізу документів створює комплексну методичну модель, у якій знання перетворюються на досвід. Учні не лише запам'ятовують інформацію, а й навчаються її застосовувати, формуючи власні судження, засновані на доказах і моральних орієнтирах. Цей підхід робить історію діалогічною дисципліною, де знання народжуються в процесі співпраці, роздумів і рефлексії. У такому навчальному форматі діяльність Володимира Яворівського постає не лише як частина минулого, а як джерело натхнення для осмислення сучасності, що повністю відповідає завданням компетентнісної освіти нового покоління.

Таким чином, аналіз педагогічних досліджень довів, що постать В.Яворівського може слугувати прикладом синтезу морального лідерства, інтелектуальної чесності та громадянської активності, що робить її особливо цінною для освітньої інтерпретації. Конкретні шляхи реалізації виховного потенціалу його діяльності через уроки, позакласну роботу, тематичні вечори, клубні зустрічі та учнівські дослідження. Такі форми сприяють формуванню активної громадянської позиції учнів, навичок публічного обговорення та усвідомлення ролі інтелектуалів у становленні державності. Особливо ефективними можуть виявитися підходи, що поєднують роботу з першоджерелами – виступами, публіцистикою, архівними документами – із творчими форматами, такими як дебати, рольові ігри, проектна діяльність.

Розробка рекомендацій для вчителів історії та літератури, інтеграція матеріалів про Володимира Яворівського в календарі шкільних подій,

створення тематичних виставок і локальних проєктів забезпечують системність і сталість результатів. Використання цих підходів допомагає перетворити освітній простір школи на осередок формування громадянської культури, що ґрунтується на прикладах моральної відповідальності, патріотизму та інтелектуальної гідності. Таким чином, досвід і постать Володимира Яворівського у педагогічній практиці є не лише дидактичним матеріалом, а й живим джерелом виховання покоління, здатного критично мислити, відстоювати демократичні цінності та будувати українське суспільство на засадах гуманізму й солідарності.

РОЗДІЛ 5. ПРАКТИЧНІ ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА У ПОЗАКЛАСНІЙ ГУРТКОВІЙ РОБОТІ

У контексті життєпису Володимира Яворівського, можна звернути увагу на характеристику аспектів історико-предметної або предметної історичної компетентності. Історико-предметна компетентність учнів основної школи як відомо передбачає в собі врахування просторової, інформаційної, мовленнєвої (словесної), хронологічної, аксіологічної і логічної компетентностей. Їх можна екстраполювати на прикладі життєпису В. Яворівського.

Просторова компетентність як відомо передбачає вміння ліцеїстів орієнтуватися в історичному просторі. Формування просторової компетентності здобувачів загальної середньої освіти можна здійснювати, вивчаючи місця перебування Володимира Яворівського, зокрема, у м. Одесі, Львові, Києві тощо. Це може допомогти здобувачам освіти засвоїти процеси розгортання перебудовчих процесів, інших подій, які відбувались в урядових установах України початку 1990-х рр.

Хронологічна компетентність як відомо, передбачає вміння ліцеїстів 11 класу орієнтуватися в історичному часі. Зокрема, можна запропонувати учням набір подій, пов'язаних з життям і діяльністю В. Яворівського. Слід попросити їх скласти ці події в хронологічному порядку, логічно аби це було запропоновано в майнд картах, схемах, таблицях і т. д. Наприклад, народження діяча (1942 р.), навчання на філологічному факультеті Одеського державного університету (початок 1960-х рр.), праця у редакції газет на Запоріжжі (середина 1960-х рр.), одруження тощо.

Або ж можна запропонувати ліцеїстам створити хронологічний ланцюжок, що показує послідовність важливих віх із життя і діяльності Володимира Яворівського «в унісон» з подіями політизації українського національного відродження поч. 1990-х рр. Діти можуть використовувати стрілки, кільця або інші символи, щоб відображати послідовність та

взаємозв'язки між цими подіями. Може знадобитися і залучення математичної задачі – скільки за участю В. Яворівського було написано романів тощо.

Сучасні педагогічні візії акцентують також на необхідності інтеграційного підходу до вивчення історичних осіб доби національного відродження кінця ХХ ст. Такий підхід спроможний поєднати історичний, літературний і культурологічний зріз. Використання біографії Володимира Яворівського на уроках історії чи літератури дозволяє демонструвати учням, як національні ідеї втілюються у реальних людських учинках і як особиста відповідальність перетворюється на рушійну силу суспільного поступу [37, с. 47].

Інформаційна компетентність передбачає вміння учнів працювати з різними джерелами історичної інформації. Частина цих джерел з вивчення життєпису В. Яворівського знаходяться в архівних установах, бібліотечних фондах і музейних установах м. Києва, м. Львова, вірогідно Одеси. Частину інформації звісно можна почерпнути з електронних носіїв або інтернету. Щоправда в сучасному тлумаченні терміну «інформаційна компетенція» більше розуміється використання власне комп'ютерних інформаційних технологій. Для реалізації інформаційної компетентності слід залучати насамперед першоджерельні опубліковані і неопубліковані документи (спогади, нотатки для пам'яті, вірогідне листування, витяги з газетної періодики 1990-х рр.. тощо). Можна також націлити учнів розглянути інформацію з текстових джерел, різних аудіозаписів, відеоматеріалів. Доцільно інтегрувати до пошуків чисельні фотографії В.Яворівського тощо. Дітей можна спонукати зробити порівняльний аналіз цих фото, виявляти можливі розбіжності в поданні інформації і т.д. Важливо у цьому ряді (особливо у позакласній і позашкільній роботі) спонукати дітей здійснювати формування і укладання генеалогічного дерева В. Яворівського, які проживають у Києві, Львові. Тим самим можна отримати доступ до їх домашніх архівів та фотосвітлин. Такий вид діяльності учнів видається дуже

перспективним, адже дозволяє юним пошукачам, проявити себе, свій талант пошуковця [37, с. 50].

Мовленнєва компетентність дозволяє формувати в учнів усні та письмові висловлювання щодо історичних різних подій і явищ, пов'язаних з особою В.Яворівського. Для розвитку різноманітних мовленнєвих навичок з вивчення життєдіяльності В. Яворівського реально застосувати цікаві інтерактивні технології: «Мікрофон» (наприклад, «Діти, із чим у вас асоціюється поняття «журналістика», «Народних рух України», «Демократична партія України», «двадцять хвилин з Володимиром Яворівським?» тощо). Мовленнєва компетенція передбачає також вміння і формування у дітей оперувати потрібним глосарієм, здобутими знаннями та важливою історичною термінологією до теми Цього реально досягти наприклад, за так званою «методикою Ривіна», яка передбачає виписки ключових слів з тексту і укладанням речень на історичну тематику. Заздалегідь біографічні дані із життєдіяльності В. Яворівського вартує вплітати до загальної канви вивчення політизації українського національного руху в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Можна також практикувати письмові завдання: есе, реферати, доповіді з їх наступним захистом (наприклад, реферат чи есе «Володимир Яворівський як письменник» або «Роль Володимира Яворівського у створенні Народного руху України» тощо). Можна також запропонувати учням відіграти ролі різних історичних осіб, які були компаньонами або друзями В. Яворівського (І.Драча, братів Горинів, М.Косіва, В.Чорновола тощо). За допомогою саме мовленнєвої компетентності реально відтворити психотипи близького середовища В.Яворівського. Можна націлювати учнів аби вони намагалися уявляти себе на місці цих громадсько-політичних діячів і по можливості висловлювали свої думки відповідно до ролі, яку вони грають. Це, на наш погляд, не видаватиметься вельми складним завданням.

Цікавим може видатися ймовірний запис своєрідних відео-презентацій за допомогою інформаційних технологій (ТікТок, Ютуб, Фейсбук тощо). Або

за допомогою методу «Діалог Сократа» ліцеїсти зможуть самостійно сформулювати актуальні запитання і шляхом взаємного діалогу надавати відповіді на них.

Мовленнєву компетентність ліцеїсти спроможні набувати також під час виступів, підводячи певні підсумки роботи чи аналізуючи виступи членів своєї групи. Можна націлювати дітей виступати в ролі такого собі опонента чи рецензента [37, с. 47, 49].

Своєю чергою, логічна компетентність дозволяє аналізувати, та тлумачити історичні факти, певні положення тощо. Найчастіше успішність логічної компетентності досягається шляхом праці з документами, унаочненням, обговоренням переглянутих фільмів, проведення різноманітних методів «прес» (аргументації своєї позиції), «акваріум» (тобто колективний шлях вирішення того чи іншого питання), «дерево рішень» (спробу знайти перспективу розвитку історичних подій), гру «асоціативний кущ» тощо.

Доцільно запропонувати учням робити логічні висновки на основі різної інформації про громадсько-політичну діяльність Володимира Яворівського наприкінці ХХ ст. Наприклад, «Які фактори вирішально вплинули на формування світогляду В. Яворівського окрім літературної роботи займатися ще й партійно-політичною діяльністю?» або ж «Яка роль В. Яворівського у творенні Народного Руху України». Ліцеїсти повинні намагатися володіти аналітичними навичками для роботи з історичними фактами, вчитися робити логічні висновки.

Слід звернути увагу на ще один цікавий ігровий елемент – «Акваріум». Наприклад можна запропонувати ліцеїстам складну ситуацію, пов'язану з громадською працею В. Яворівського на українському радіо. Наприклад, «Який би сюжет міг запропонувати у своїй авторській радіопередачі «20 хвилин з Володимиром Яворівським» у лютому 2022 р. після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України?». Або дитина може уявити себе ведучим цієї передачі. Які теми учень би міг запропонувати, будучи Володимиром Яворівським?». Доречним може

видатися також ігровий елемент «Асоціативний куш». Він доцільний для розуміння асоціативного підходу, коли йде мова про розуміння важливих понять: «Чорнобильська трагедія», «Декларація про державний суверенітет України» тощо [37, с. 52].

Аксіологічна компетентність надає чудову можливість формулювати різноманітні версії й оціночні судження різних аспектів діяльності Володимира Яворівського. Для її формування можна застосовувати методи: «Займи позицію» (наприклад, «Володимир Яворівський – найбільше доклався до розвитку Народного руху України»), різні дискусії та дебати (наприклад «Чому В. Яворівський у 1980-х рр. вирішив поповнити ряди КПРС»), «Мозковий штурм» (наприклад, «Які якості В. Яворівського як політика та громадського діяча необхідні сучасному українцю?»). Під час зазначеного використання методу «Займи позицію» реально запросити ліцеїстів узяти участь у дискусії щодо моральних якостей Володимира Яворівського. Тут слід сказати, що діяч як професійний літератор був шанувальником книг класиків зарубіжної літератури.

Ще один метод – «Дослідження героїв». Цілком реально дітям вивчити широкий життєпис В. Яворівського. Ліцеїстам можна обґрунтувати, які цінності та ідеали втілював цей діяч, яке значення мала його діяльність для сучасних поколінь. Для цього діти можуть підготувати невелику доповідь або презентацію про цього діяча.

При розкритті постаті Володимира Яворівського можна також використати метод «Шість капелюхів». Наприклад власник синього капелюха – учитель, який керує класом. Білий капелюх – ліцеїст, який надає коротку енциклопедичну інформацію про роки дитинства, юність, студентські роки, одруження Володимира Яворівського. Жовтий капелюх – ліцеїст, який характеризує лише літературну діяльність діяча. Чорний – учень розглядає внесок діяча в громадське життя України. Червоний капелюх – ліцеїст, який аналізує виключно політичну діяльність В. Яворівського. Зелений – ліцеїст намагається визначити останні роки його життя та

відзнаки. На наш погляд, цей метод слушно вважається одним із найбільш вдалих методів означення аксіологічної компетенції. Він вчить дітей давати особисту оцінку подіям, датам, фактам; а також вбачати ціннісне відношення до навколишнього світу і самого себе [37, с.54]. Ще одним прикладом вивчення аксіологічної компетентності може бути також дослідження взаємин В.Яворівського з Іваном Драчем, який був, як відомо, не лише громадським діячем а й поетом. Вивчаючи життєву співпрацю цих двох відомих постатей, реально націлювати здобувачів освіти критично оцінювати факти їх життя, а відтак визначати місце і роль цих осіб в загальному історичному процесі України кінця 1980-х – 1990-х – «нульових» років.

Літературна і громадсько-політична діяльність Володимира Яворівського заслуговує особливої уваги. Його діяльність можна вивчати на уроках історії у закладах загальної середньої освіти і в рамках обов'язкових і варіативних курсів «Історія України» та «Історія Прикарпаття» у 11 класі. Застосування підходу компетентностей при вивченні цієї постаті допоможе ліцеїстам глибше зрозуміти життєпис цієї людини та сприятиме кращому розумінню історичних процесів кінця 1980-х – по. 1990-х рр. Учні зможуть краще формувати критичне мислення, розвивати свої комунікаційні та аналітичні вміння та навички. Крім того ліцеїстів можна спонукати до рефлексій над різними моральними питаннями. Вони ймовірно зможуть чіткіше ставити запитання, вправніше робити висновки та аргументованіше висловлювати свою думку. Застосування історико-предметної компетентності сприятиме розвитку логічного мислення учнів – вони вірогідно будуть вчитися логічніше встановлювати зв'язки між історичними подіями, аналізувати факти, проводити хронологічну послідовність тощо.

Доктор історичних наук, івано-франківський дослідник Ігор Райківський дуже вміло екстраполював формування компетентностей ліцеїстів на прикладі життєпису відомого громадського діяча і лікаря Романа Ярославича [46, с.79]. Разом із тим, можна окремі його візії зіставити з діяльністю Володимира Яворівського. Наприклад хронологічну

компетентність доцільно визначати під кутом зору його життєдіяльності в умовах різних історичних відтинків – радянського (сталінських часів – дитинство; хрущовської відлиги – школа і студентські роки; брежнєвський застій – початок літературної праці, перша робота, громадська задіяність; горбачовська «перебудова» – початок політичної діяльності; час національної державності – пік діяльності В.Яворівського. Просторову компетентність слід застосовувати при розгляді ліцеїстами питання про перебування діяча в різних місцях України і світу упродовж його життя (Москва – в час перебування на посаді народного депутата СРСР, особливо часто бував В.Яворівський за кордоном у час національної незалежності України – в Канаді, Польщі, США, Угорщині тощо [46, с.80].

Молода дослідниця та педагогиня Івана Палійчук спробувала висвітлити життєпис відомої героїні Ольги Ільків в історико-краєзнавчій діяльності у закладах загальної середньої освіти. Ці думки також можна зекстраполювати на нашу тему. Вона вважає, що відомим діячам можна присвячувати реферати, і варто уже зі школи націлювати дітей на цей шлях. Дітки можуть брати участь у роботі Малої академії наук та інших конкурсах дослідницьких робіт учнівської молоді [43, с.172].

Чимало цікавих рекомендацій щодо методичної складової вмістила випускниця факультету історії, політології і міжнародних відносин Леся Попович у своїй статті «Методика вивчення історичних постатей у загальноосвітніх навчальних закладах».

Можна погодитися з нею, що ліцеїстам легко запам'ятовуються яскраві особистості і відповідно через їхні біографії вони зможуть краще зрозуміти події досліджуваного періоду. Адже історію, зрозуміло, творять люди, тому без розуміння їхніх біографій неможливо цілком зрозуміти і певні процеси що відбувалися в ту чи іншу історичну добу. Можна також погодитися, що матеріал краще запам'ятовується «через призму» конкретного історичного діяча. У шкільній програмі є багато історичних постатей, про які повинен знати кожен учень але і біографії тих осіб, які є поза шкільною програмою,

зокрема, постатей – вихідців з Прикарпаття, тобто наших земляків. Для вивчення такого матеріалу підходить не лише урок, а й позашкільна робота – гуртки, екскурсії тощо.

Тобто підібравши вірні методи роботи з учнями щодо історичних осіб вчитель розвине їхню культурну компетентність, зацікавить навчанням у сфері вивчення історії рідного краю [45, с.271]..

Конкретних робіт, присвячених методиці вивчення історичних постатей у шкільній і позашкільній гуртковій роботі нині мало. Це радше краєзнавча література. Інша річ – методична література, у якій інша особливість – чітке застосування під загальноосвітню школу. Сьогодні вчителі історії чи інших предметів повинні володіти дієвими методами вивчення історичних постатей. Тим самим в учнів активно розвиватиметься аксіологічна компетентність – вони будуть вчитися чітко відрізняти добро від зла, вчитися на помилках певних особистостей або навпаки братимуть з них хороший приклад.

Існують різноманітні методичні прийоми щодо засвоєння знань про історичні персоналії. Наприклад «словесний портрет». Він передбачає опис людини за її зовнішністю для, власне, розпізнання цієї особистості. Можна скористатися «прийомом контрасту» – коли учням ніби «протиставляється» декілька історичних осіб. [45, с.272].

Для розвитку різних компетентностей ліцеїстів створено певні методичні рекомендації. Розглянемо деякі з них. Перше – використання історичних джерел. Історичні джерела можуть надати хороші уявлення про зовнішні та внутрішні риси особи. Другою рекомендацією є пропозиції дискусійних або проблемних питань. Для ефективного вивчення персоналій реальним використання частин художніх творів, де йдеться про історичні постаті. Це вже міждисциплінарні студії. Художні і документальні твори допомагають учням краще зрозуміти атмосферу часу. Є метод літературно-художнього ілюстрування – вчитель до своєї розповіді додає уривками частинки з художнього твору, коментуючи їх спільно із учнями. Другий

метод –це метод аналізу використаних уривків. Тут вже вчитель зачитує цілком уривок і пропонує учням запитання. Можна використовувати також деякі знання з географії, фізики чи інших природничих наук або поєднувати предметний матеріал з образотворчим мистецтвом. Реально також ознайомлювати дітей з щоденниками, листуваннями чи автобіографіями історичних людей. [45, с.273].

Варто також використовувати різноманітні дидактичні та інтерактивні ігри. Наприклад, гра «Хто я?». Тут на листках паперу потрібно вписувати тих історичних діячів, яких життєписи учні вже опанували. Можна також роздрукувати їхні фото. Учні тим самим зможуть пізнати історичних постатей «в обличчя».

Є гра «Шпигун», яку реально «скачати» як додаток на смартфон. Учасники гри по черзі відкривають свою карту, а двом учасникам вибиває слово «шпигун». Цю гру також можна переробити на історичний манеру, зокрема щодо вивчення життєписів історичних діячів. Ця гра може бути особливо корисною якщо діти вже знають багато фактів про історичних персонажів тобто на підсумок тієї чи іншої теми.

У програмі «Learning Apps» можна створювати інтерактивні ігри, наприклад, зіставити фото діяча і створити невеликий опис про нього. Реально провести так званий «аукціон історичних постатей». Наприклад, створити вигляд, що продається приз і кожен з учнів може його придбати, назвавши ту чи іншу історичну особистість тієї чи іншої доби. Учитель рахує відлік один два три і коли після останнього удару не названо жодного діяча, то гра припиняється і виграє той учень, який останній назвав ім'я. Це може дуже сильно захопити і зацікавити дітей.

Помітну роль у засвоєнні знань про історичних діячів мають рольові ігри та історичні квести. Проекти є хорошим варіантом для дітей бо можуть в особливий спосіб закарбовуватися в пам'яті про життєписи історичних персоналій. Діти можуть зйти дуже цікаві та маловідомі факти з життя особистостей [45, с.274].

Є окремі історичні персоналії, що стали відомими завдяки своїм різним висловлюванням. До того ж багато фраз можуть бути повчальними для дітей. Кмітливі фрази навпаки допоможуть розрядити обстановку на уроці і надати можливість учням краще запам'ятати того чи іншого діяча. Крім того зараз модно зображати і укладати різні рейтинги видатних українських історичних.

Цікавою ідеєю щодо вивчення історичних персоналій можуть бути також флеш-карти. Із однієї сторони картки є портрет діяча, а з другої його коротка характеристика, відомий його вислів тощо. Можна також взяти до уваги сервіс Kahoo, який допоможе із створенням тестів і вікторин, або платформою є Quizziz. На ній також можна створювати вікторини, а також флеш-картки. Quizlet більше застосовується вчителями для групової комунікації здобувачів освіти. У програмі Puzzle можна створити пазл-фото діяча. Реально також розв'язувати історичні ребуси. Реально з одного боку листка написати характеристики тих ч інших діячів, а з іншого – ребуси, де «закодовані» їхні імена. Тобто учням треба буде з'єднати характеристику та ім'я діяча, якому вона підходить. Варто також познайомити учнів з програмою Prezi [45, с.275].

Тож, вивчення історичних постатей є хорошим способом збагачення знань учнів з історії в школі. Видатні а часто і менш значимі постаті мали зазвичай потужний вплив на суспільно-політичні процеси. Тож правильний вибір методичного інструментарію здатен розвинути в ліцеїстів різні компетентності, а також вдосконалити критичне мислення. Щоправда здобувача освіти легше запам'ятовувати передусім яскраві особистості і відповідно через вивчення їх біографій діти зможуть краще зрозуміти історичні події.

На думку івано-франківського історика В.Бакали діячам, діяльність яких може бути досліджена в закладах загальної середньої освіти можна присвячувати книги, буклети, листівки про їхнє життя. Або задля популяризації вивчення постаті Володимира Яворівського в ЗЗСО можливим є відкриття експонованого кутка на рідній малій батьківщині діяча (на

Вінничині) або ж розробити відповідний туристичний маршрут. Можна започаткувати іменну премію, спортивний або науковий турнір, акцію чи експедицію з історії. Учень може виступити ініціатором започаткування одного із вище зазначених заходів. Тож дослідження життя і діяльності В.Яворівського має потенціал як в урочній, так і в позаурочній і позашкільній гуртковій роботі, має важливе науково-прикладне значення [36, с. 32].

Реально також організовувати тематичні вечори, створювати літературно-історичні клуби і навчальні проєкти, присвячені постаті Володимира Яворівського. Такі позакласні форми навчання сприяють розвитку критичного мислення, уміння працювати з джерелами та формуванню в учнів емоційно-ціннісного ставлення до подій і постатей української історії.

Наприклад межах вечора «Яворівський: слово і громадянство» доцільно створювати атмосферу творчої лабораторії, де учні аналізуватимуть тексти публіцистики, зіставлятимуть їх із парламентськими виступами та вчитимуться визначати спільні смислові лінії його громадянської риторики. Таке середовище сприятиме не лише кращому засвоєнню історико-культурного матеріалу, а й формуванню навичок дискусійної культури, що є невід'ємним складником громадянської компетентності. Ефективність таких занять підвищуватиметься завдяки використанню мультимедійних елементів – аудіозаписів, фрагментів телеінтерв'ю, цитат із художніх творів тощо.

Участь у літературно-історичних клубах надасть змогу учням відчувати себе молодими дослідниками, які спільно реконструюють події культурного життя, пов'язані з іменем діяча. Сам формат «живої історії» допоможе вийти за межі звичайного засвоєння фактів і перетворює навчальний процес на практику громадянського самовираження. Такі зустрічі не лише популяризуватимуть творчість і погляди В.Яворівського, а й зміцнюватимуть міжпредметні зв'язки між історією, літературою та громадянською освітою.

Створення учнівських досліджень і виставок на основі архівних матеріалів відкриє широкі можливості для формування дослідницьких навичок, критичного мислення та історичної відповідальності школярів. Робота з автентичними документами, фотоматеріалами й газетними публікаціями, пов'язаними з діяльністю Володимира Яворівського, дозволить учням на практиці засвоїти принципи історичного дослідження – від верифікації джерел до їхньої інтерпретації в ширшому контексті доби. Такі проєкти підсилюють міждисциплінарний компонент навчання, поєднуючи історію, літературу, громадянську освіту й етику. Згідно з сучасними методичними рекомендаціями архівних установ, робота з документами має бути організована за чіткою структурою, що передбачає етап пошуку одиниць зберігання, складання опису матеріалів, визначення авторства та контексту створення.

Для реалізації шкільного проєкту «В.Яворівський у медіа та парламенті» учні можуть використовувати відскановані фрагменти парламентських стенограм, газетні статті, афіші радіопрограм і особисті фотографії діяча, дотримуючись норм авторського права та правил етичного цитування. Ефективною формою роботи є створення тематичних блоків виставки – наприклад, «Письменник у радіоефірі», «Голос у парламенті», «Моральний кодекс інтелігента». Такі блоки допоможуть структурувати матеріал і зробити його візуально зрозумілим для широкої аудиторії.

Особливу увагу варто приділяти правильному оформленню підписів до експонатів, що повинні містити не лише технічну інформацію (назву, дату, архівний шифр), а й короткий контекст про значення документа для розуміння постаті Яворівського. Учнів доцільно залучати до написання коротких пояснювальних текстів, що розвиває їхні аналітичні та мовні компетенції. Сам процес підготовки виставки перетворюється на навчально-дослідницький цикл, у якому поєднуються елементи проєктного менеджменту, креативного дизайну та історичного аналізу.

Такі форми позакласної діяльності мають значний виховний ефект, оскільки формують у школярів почуття причетності до культурної спадщини, відповідальності за її збереження та вміння критично оцінювати інформаційні джерела. Робота над виставкою на тему В.Яворівського допоможе переосмислити значення інтелектуальної праці в суспільстві та показує, як особистість може впливати на державотворчі процеси через слово, публічність і громадську позицію.

Елементи виховної роботи, спрямовані на формування громадянської позиції учнів через приклад Володимира Яворівського, повинні спиратися на нормативно визначені принципи громадянської освіти, закріплені в сучасних освітніх документах України. Основу цього процесу становить формування здатності учнів не лише знати свої права та обов'язки, а й осмислювати їх у контексті моральної відповідальності перед суспільством. Важливим є залучення учнів до аналізу конкретних життєвих і політичних ситуацій, у яких діячі культури, подібні до Яворівського, демонстрували приклади громадянської мужності, захисту національних цінностей і принциповості у публічному просторі.

Ефективною формою є також моделювання дискусій або рольових ігор, у яких учні виступають як учасники громадських слухань, парламентських обговорень або журналістських дебатів, відтворюючи ситуації, що відображають суспільну відповідальність інтелектуалів. Такі практики не лише допомагають засвоїти історичний контекст діяльності Яворівського, але й формують навички конструктивної комунікації, аргументації та поваги до опонента. У межах виховної системи школи ці підходи забезпечують формування ключових громадянських компетентностей – активної позиції, готовності до участі в суспільному житті, почуття справедливості та емпатії. Результатом є поступове формування в учнів розуміння, що громадянська активність не обмежується політичними діями, а передусім означає відповідальність за цінності та смисли, які вони захищають у своїх щоденних вчинках [39, с.95].

Підготовка методичних рекомендацій для вчителів історії та літератури є важливою складовою систематизації педагогічного досвіду, спрямованого на формування громадянської свідомості через вивчення біографій видатних українських діячів. На основі сучасних методичних документів розробляється цілісний педагогічний інструментарій, що дозволяє інтегрувати особистісно орієнтоване навчання у зміст гуманітарної освіти. У цьому контексті постать Володимира Яворівського є надзвичайно показовою, адже його життєвий шлях охоплює різні виміри діяльності – літературний, журналістський, політичний – і дає змогу продемонструвати учням зв'язок між громадянською відповідальністю та культурною самореалізацією [39, с.96].

Методичні матеріали містять готові шаблони кейс-уроків, що дозволяють учителю поєднувати елементи історії, літератури та громадянської освіти. Для прикладу, кейс «Письменник як громадянин» може включати роботу з уривками виступів Яворівського у Верховній Раді, його статтями в пресі та фрагментами художніх текстів, які відображають етичну проблематику доби. Такий формат дає змогу вчителю моделювати дискусії, проводити рольові ігри або проєктні заняття, у яких учні вчаться аргументовано висловлювати позицію щодо суспільних питань.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно розкрити громадсько-політичну та творчу діяльність Володимира Яворівського як одного з найяскравіших представників української інтелігенції другої половини XX – початку XXI століття. На основі певного комплексу джерел, що охоплюють окремі офіційні документи, публіцистику та періодику простежено становлення його особистості, еволюцію світоглядних позицій і внесок у формування національного та культурного простору України.

Дослідження показало, що В.Яворівський поєднав у своїй діяльності три взаємопов'язані виміри – літературний, громадянський і політичний. Як письменник він створив образи, що віддзеркалюють духовні пошуки українського народу, його боротьбу за самопізнання, гідність і незалежність. Його художня проза не лише відтворювала соціально-історичну динаміку доби, а й формувала моральні орієнтири суспільства. Як публіцист і журналіст він послідовно виступав за свободу слова, розвиток української мови, збереження історичної пам'яті та поширення ідеалів гуманізму. Як політик і парламентарій він активно впливав на гуманітарний порядок денний держави, відстоював культурну автономію України, ініціював законодавчі зміни у сфері культури, освіти та духовності.

Можна констатувати, що важливим компонентом на формування світогляду Володимира Яворівського був родинний аспект. Сам письменник високо цінував роль мами і батька у становленні його особистості. Саме за велінням батька він подався вчитися до Одеси. Одеса 1960-х років була таким собі оазисом демократії на тлі початку неосталінізації. Він увібрав у себе гуманізм, демократичні грані, відкритість до людей, почуття гумору, громадянську активність.

Його діяльність демонструє приклад морального лідерства, інтелектуальної чесності та стійкої громадянської позиції в умовах політичних і соціальних трансформацій Радянського союзу. Завдяки своїй глибокій культурній обізнаності він став таким собі символом українського

інтелектуального спротиву тоталітаризму та морального оновлення нації в добу незалежності. Йдеться про період початку 1990-х рр.

Слід впевнено констатувати, що в 1960–1970-х роках Володимир Яворівський не залишався пасивним спостерігачем змін у суспільстві. Але тоді він ще був доволі молодим і лише розпочинав свій творчий і громадський шлях. Наприкінці 1980-х рр. він вже активно включився до культурно-публіцистичної боротьби за українську мову та ідентичність, став одним із тих інтелектуалів, які перетворили свою творчість на форму громадської дії. Цей етап діяльності заклав основи його подальшої ролі як письменника-громадянина і народного депутата, для якого література, мова й громадянська позиція стали нероздільними.

Можна сміливо твердити, що творчість і громадська активність Володимира Яворівського 1980-х рр. – 2000-х рр. сприяла формуванню української ідентичності як цілісного явища, в якому поєднано національну традицію, демократичні цінності та культурну самобутність. Саме той життєвий відтинок його кар'єри промовисто показує, як українське слово та громадська публічна позиція можуть перетворюватися на інструмент суспільної консолідації, духовного єднання та утвердження державності. Можна красномовно свідчити, що завдяки таким постатям як Володимир Яворівський українська культура отримала нові моральні компаси і орієнтири, набула рис відкритої європейської гуманістичної традиції.

З іншого боку, він не був політичним радикалом, не належав до шістдесятництва як течії, не був дисидентом але його увага до проблем української мови та культури зробила його представником такого собі «внутрішнього дисидентства». Можна твердити, що В.Яворівський належав до тих митців, які через літературу та публіцистику відстоювали свободу думки й гідність людини. На наш погляд, період 1980-х – 1990-х рр. став вирішальним у його становленні як громадянина, інтелектуала та майбутнього політика. Важливо, що В.Яворівський відповідальність перед історією та народом.

Важливим фактором розвитку особистості Володимира Яворівського була співпраця із шістдесятниками та дисидентами у 1960–1980-х роках. Хоча він не належав до активних учасників підпільного руху, його публіцистика, коло спілкування та моральна позиція засвідчують солідарність із тими, хто виступав проти радянського ідеологічного тиску. Публічна позиція Володимира Яворівського сприяла зміцненню уявлення про українську мову як носій державної гідності, а його участь у законотворчих ініціативах із мовного питання мала реальний вплив на формування гуманітарного порядку денного незалежної України. Можна сказати, що він послідовно обстоював свою позицію ще із радянських часів.

Діяльність Володимира Яворівського у сфері реформування творчих спілок і підтримки літературного процесу демонструє його стратегічне розуміння ролі культури в державотворенні. Він розглядав письменницьке середовище як моральну опору нації, а літературні премії – як засіб збереження духовного балансу в суспільстві. Його внесок полягав у створенні інституційних механізмів, що поєднали професійний розвиток митців із суспільним служінням культурі. У такий спосіб Яворівський не лише модернізував український літературний простір, а й утвердив гуманітарні цінності як основу національного відродження.

Результати нашої магістерської роботи можуть бути використані в сучасному освітньому процесі для формування громадянської компетентності, патріотизму та історичної свідомості молодого покоління. Попри те, що у школі не так багато часу надається на теми пов'язані з проголошенням національної державності України, біографічний матеріал про В.Яворівського надає змогу створювати важливі навчальні модулі, пізнавальні кейс-уроки, різні позакласні проекти. Такі підходи, на наш погляд, сприятимуть осмисленню учнями цінності громадянської відповідальності, свободи висловлювання, чесності та служіння суспільству цією людиною.

Отже, Володимир Яворівський є не лише важливою постаттю української культури, а й прикладом інтелектуала-громадянина, чия діяльність стала частиною історії духовного становлення незалежної України. Його спадщина має тривалу культурну та виховну цінність, оскільки формує у суспільстві уявлення про те, що справжній патріотизм полягає у поєднанні творчості, мислення та відповідальності перед майбутніми поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

І. Творча спадщина Володимира Яворівського

1. Володимир Яворівський. Повні тексти творів. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=408>
2. Володимир Яворівський. «Ми вже не раз відроджувалися аби катам було видніше кого відстрілювати насамперед». Режим доступу: <https://www.volyn.com.ua/news/180696-my-vzhe-ne-raz-vidrozdhuvalysia-shchob-katam-bulo-vydnishe-koho-vidstriliuvaty-nasampered>
3. Володимир Яворівський: Спілка письменників відіграла колосальну роль у проголошенні незалежності. Режим доступу: <https://glavcom.ua/publications/115736-volodimir-javorivskij-spilka-pismennikov-vidigrala-kolosalnu-rol-u-progoloshenni-nezalezhnosti.html>

ІІ. Нормативно-правові документи

4. Верховна Рада України. База стенограм засідань Верховної Ради України та персональна картка народного депутата Володимира Яворівського. URL: <https://rada.gov.ua>
5. Міністерство освіти і науки України. Концепція громадянської освіти і виховання в закладах загальної середньої освіти. Київ: МОН України, 2023. 36 с.
6. Указ Президента України Про відзначення державними нагородами України з нагоди 14-ї річниці незалежності України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193/2005>
7. Указ Президента України від 19 серпня 2016 року № 336/2016 «Про нагородження відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «25 років незалежності України»»
<https://www.president.gov.ua/documents/3362016-20405>

III. Газетно-журнальна періодика

8. Ісаєнко Л. Володимир Яворівський: дух молодості та енергія життєдайності. *Українська літературна газета*. Ч. 11 (303). 4 червня. 2021. Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/articles/liubov-isaienko-volodymyr-ivoryivskyj-duk-h-molodosti-ta-enerhiia-zhyttiedajnosti/>
9. Радіо Свобода. Меморіальна стаття про Володимира Яворівського. 2021. URL: <https://radiosvoboda.org>

IV. Монографії і статті

10. Белінська Ю. Літературно-критична рецепція прози Володимира Яворівського. *Молодий вчений*. 2022. URL: <https://molodyivchenyi.ua>
11. Бураков С. П. Парламентська риторика в Україні: стилі, топоси, фігури. *Київський політологічний часопис*. 2022. № 1. С. 91–109.
12. Герасимчук А. В. Культурна політика як складник політичної культури України: інтелектуали в публічній сфері. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2024, вип. 45. С. 112–130.
13. Гудима Л. В. Краудкомунікації та публічні дебати в українських виборчих кампаніях 1998–2019. *Вісник КНУ. Політологія*. 2021. 2(12). С. 58–74.
14. Колісник Р. Й. Інтелектуали і демократичний транзит в Україні: гуманітарний вимір політики. *Українознавство*. 2023. 1(80). с. 5–22.
15. Кравченко О. В. Траєкторії парламентського представництва в Україні: 1990–2019. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 6. С. 11–27.
16. Кузьміч О. В. Соціокультурний ландшафт Вінниччини другої половини ХХ століття: феномени формування інтелектуальної маси. *Історичні горизонти*, 2023. № 2 . С.34–43.
17. Литвинюк Л. Біографічний метод у підготовці педагогічних кадрів: теорія і практика. *Педагогічна думка*. 2023. № 4. С. 45–59.

18. Магочій Р-П. Історія України. Київ:Критика. 2007. 640 с.
19. Мартинюк О. П. Гуманітарна політика в українському законотворенні: мовне право, культурна спадщина та свобода вираження. *Вісник Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2024. Вип. 4. С. 39–55.
20. Меленчук О. В. Постать Володимира Яворівського в оцінці сучасників (на матеріалі спогадів та щоденників О. Гончара і Д. Павличка). *Закарпатські філологічні студії*. 2020 р. № 3. Режим доступу: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_2/29.pdf.
21. Мельник Т. С. Коаліційна динаміка українських партій у 1998–2014 рр.: спадкоємність та трансформації. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2022. Т. 7. № 1. С. 25–41.
22. П'янов О. Постаті перехідної доби: інтелектуали в медіанаративах 1990–2010-х. *Слово і Час*. 2022. № 6. С. 3–17.
23. Попович В. В. Українська радянська ідентичність у 1960-х крізь призму періодики ВНЗ Харкова. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 54. Ч. 2. С. 17–23. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/54_2022/part_2/4.pdf
24. Ренчка І. Мовна проблематика в дискурсивному просторі Івана Світличного та Надії Світличної. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/897f1c65-a62c-44c7-8286-88aaaa3d1e94/download>
25. Романюк І. М. Комітети парламенту й вироблення гуманітарної політики в Україні: інституційний аналіз. *Держава і право*. 2023. Вип. 91. С. 73–88.
26. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : навч. посібник. Київ : КНТ, 2006. 296 с.

V. Статті публіцистичного характеру:

27. Жарких М. Друге пришестя або Пошуки невловимого Яворівського. <https://www.istpravda.com.ua/columns/4d15047149c05/>.

28. Карбунар, Н. «Останнє слово Володимира Яворівського. Кому письменник присвячував випуски своїх радіопередач». ГЛАВКОМ. 17 квітня 2021. URL: <https://glavcom.ua/country/culture/ostannje-slovo-volodimira-yavorivskogo-komu-pismennik-prisvyachuvav-vipuski-svojih-radioperedach-750561.html>
29. Міський В. Володимир Яворівський, серед іншого, залишиться в історії українських медіа. Режим доступу: <https://detector.media/blogs/article/187134/2021-04-17-volodymyr-yavorivskyy-sered-inshogo-zalyshytsya-v-istorii-ukrainskykh-media/>
30. Письменник, політик і борець за незалежність України: біографія Володимира Яворівського. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20210417-pysmennyk-polityk-i-borets-za-nezalezhnist-ukrayiny-biografiya-volodymyra-yavorivskogo/>
31. Портников В. Володимир Яворівський – вільний ще за СРСР та народний улюбленець. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/power-volodymy-yavorivsky/31208890.html>
32. Помер відомий письменник Володимир Яворівський <https://zaxid.net/news/>
https://zaxid.net/pomer_vidomiy_pismennik_volodimir_yavorivskiy_n1517539
33. Прощання з Володимиром Яворівським відбудеться 19 квітня. Режим доступу: <https://detector.media/community/article/187135/2021-04-18-proshchannya-iz-volodymyrom-yavorivskym-vidbudetsya-19-kvitnya/>
34. Яворівський Володимир Олександрович. <https://surl.li/twvlfu>
35. In Memoriam. Володимир Яворівський: Спілка письменників відіграла колосальну роль у проголошенні незалежності. https://lb.ua/file/person/468_yavorivskiy_volodimir.html

VI. Література методичного характеру

36. Бакала В. Формування компетентностей здобувачів освіти в історикокраєзнавчій діяльності (на прикладі вивчення життєпису Степана Кузика (1888–1947 рр.)). Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах Нової Української Школи. *Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. ІваноФранківськ, 18 травня 2023 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2023. С. 29–34. 284 с. Режим доступу: <https://surl.li/vhtomd>
37. Галемчук С. Формування компетентностей здобувачів освіти в історико-краєзнавчій діяльності (на прикладі вивчення життєпису Миколи Лагодинського (1866–1919 рр.)). Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах Нової Української Школи. *Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 18 травня 2023 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2023. С.46–55. 284 с. Режим доступу: <https://surl.li/vhtomd>
38. Гупан Н. М. Позаурочна діяльність з історії у старшій школі: клубні формати, дискусійні студії, учнівські проекти. *Історія в школі*. 2021. № 3. С. 12–21.
39. Ірхіна Ю. В. Інтерактивні методи, рольові ігри та проекти в навчанні історії. *Педагогіка і методика*. 2025. № 1. С. 88–102. URL: dspace.pdpu.edu.ua.
40. Камбалова Я. Методичні аспекти формування знань про історичну особистість в учнів загальноосвітньої школи (на прикладі теми «Кирило-Мефодіївське товариство»). *Історія в школі*. 2016. Листопад-грудень. С. 5–8. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13006/Kambalova.pdf;jsessionid=05E854E7E843EB79FBE73909E80AD74D?sequence=1> (дата звернення 17.11.2025 р.).

41. Кінаш І. Концептуальний підхід НУШ при вивченні постаті Д. Вітовського на уроках історії. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах Нової Української Школи. *Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. ІваноФранківськ, 18 травня 2023 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2023. С. 67–70. 284 с. Режим доступу: <https://surl.li/vhtomd>
42. Кобута С., Кобута Л. «Біографічний метод в історико-краєзнавчих дослідженнях у школі». *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 87–90. 200 с. Режим доступу: <https://surl.lt/pfqhik>
43. Палійчук І. І. Висвітлення життєпису Ольги Ільків (1920–2021 рр.) в історико-краєзнавчій діяльності в ЗЗСО. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 170–174. 200 с. Режим доступу: <https://surl.lt/pfqhik>
44. Овдійчук Л. М. Інтеграційність біографічного методу вивчення художнього тексту у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови та літератури. *Вісник ЧНПУ*. 2021. Вип. 31. С. 112–125.
45. Попович Л. Методика вивчення історичних постатей у загальноосвітніх навчальних закладах. *Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. ІваноФранківськ, 18 травня 2023 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2023. С. 269–274. 284 с. Режим доступу: <https://surl.li/vhtomd>
46. Райківський І. Я. Формування компетентностей здобувачів освіти в історико-краєзнавчій діяльності (На прикладі вивчення життєпису Романа

Яросевича (1861–1934 рр.)). *Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 18 травня 2023 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2023. С. 79-83. 284 с. Режим доступу: <https://surl.li/vhtomd>

47. Сабадуха В. Формування особистості як мета історико-краєзнавчої роботи. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. *Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. С. 52–56. 200 с. Режим доступу: <https://surl.lt/pfqhik>

48. Сухоручко В. Правозахисний і дисидентський рух на Прикарпатті (на прикладі діяльності родини Січків) *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Івано-Франківськ, 22 квітня 2021 р. / За наук. ред. М. Ю. Косила і А. З. Королька. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 200 с. 183–186. Режим доступу: <https://surl.lt/pfqhik>

VII. Підручники і посібники

49. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Навчальні матеріали з історіографії та методології гуманітарних досліджень. 2024. URL: <https://kaf-asipd.kpnu.edu.ua>

50. Литвин В. Історія України. Підручник. 2-ге допрацьоване та доповнене видання. Київ: Наукова думка. 2008. 814 с.

VIII. Довідкові та енциклопедичні матеріали:

51. Новий довідник: Історія України. К.: ТОВ «КАЗКА». 2006. 736 с.

52. Паращук О. Яворівський Володимир Олександрович. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. - Т.6: 7--Я / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол. : М.Г. Жулинський (гол.) |та ін.).-- К., 2015.-- 1120 с. : |802| іл. С.1059.

53. Ясь О. Яворівський Володимир Олександрович. Енциклопедія історії України у 10 томах. Редкол. Смолій В. (голова) та ін.: К.: Наукова думка. 2013. Т-Я. 784 с. Т.10. С. 717. Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

План-конспект інтегрованого уроку історії, літератури та громадянської освіти

Тема: *Володимир Яворівський – громадянин і парламентарій незалежної України*

Мета уроку навчальна мета:

- сформувати цілісне уявлення про політичну, громадську та культурну діяльність Володимира Яворівського;
- показати внесок діяча у становлення української державності, розвиток мови, культури та демократії;
- удосконалити вміння аналізувати історичні документи, виступи, художні й публіцистичні тексти.
- Ознайомити учнів із літературною творчістю Яворівського як відображенням суспільних процесів.
- Розкрити роль парламентаря у формуванні законодавчої бази незалежної України.
- Показати внесок діяча у становлення української державності, розвиток мови, культури та демократії.

Розвивальна мета:

- розвивати критичне мислення, уміння аргументувати власну позицію, вести дискусію;
- навчити зіставляти моральні та політичні цінності через аналіз конкретних прикладів діяльності діяча.
- Розвивати комунікативні здібності через групову роботу та презентації.
- Стимулювати творче мислення через написання есе або створення міні-проектів.

- Розвивати комунікативні здібності через групову роботу.

Виховна мета:

- виховати почуття громадянської відповідальності, національної гідності, поваги до свободи слова й культурної спадщини України.
- Формувати усвідомлення значення демократичних цінностей у житті суспільства.
- Виховувати толерантність та повагу до різних поглядів у дискусії.
- Плекати інтерес до української літератури та історії як складових національної ідентичності.
- Сприяти становленню активної громадянської позиції учнів.

Тип уроку: інтегрований (вивчення постаті через біографічний, історико-культурний і громадянський аспекти)

Обладнання та матеріали; портрет

презентація, картки.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Учитель повідомляє тему, мету й завдання уроку. Коротко цитує вислів Яворівського: «Політика без культури – це влада без совісті» – і пропонує учням поміркувати, що саме мав на увазі автор.		
5 хв.	III. Мотиваційний етап		Чи може митець бути моральним компасом для суспільства?	
5 хв.	IV. Актуалізація	Бесіда з класом: – Яких українських письменників чи митців ви знаєте, які брали		

	йний етап	участь у політичному житті? – Як ви вважаєте, чому митці часто стають моральними авторитетами нації? Учитель пояснює, що сьогоднішній урок присвячено людині, яка поєднала в собі письменника, журналіста і політика – Володимира Яворівського.																		
20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	Володимир Яворівський народився у Вінницькій області, де його дитинство було сповнене простоти й водночас глибокого відчуття українського коріння. Саме там формувалася його чутливість до слова й прагнення служити людям. Хронологічна таблиця життя і діяльності Володимира Яворівського <table><tr><th>Рік / період</th><th>Подія</th></tr><tr><td>1942</td><td>Народився у Вінницькій області</td></tr><tr><td></td><td>Навчання в Одеському університеті (філологічний факультет)</td></tr><tr><td>1960-ті</td><td>Журналістська діяльність, робота в редакціях газет і на радіо</td></tr><tr><td>1970-ті</td><td>Активна участь у створенні Народного Руху України</td></tr><tr><td>Кінець 1980-х</td><td>Обраний депутатом Верховної Ради України</td></tr><tr><td>1990</td><td>Депутатська діяльність у Верховній Раді, участь у законотворчості</td></tr><tr><td>1990–2019</td><td>Упродо Активна позиція</td></tr></table>	Рік / період	Подія	1942	Народився у Вінницькій області		Навчання в Одеському університеті (філологічний факультет)	1960-ті	Журналістська діяльність, робота в редакціях газет і на радіо	1970-ті	Активна участь у створенні Народного Руху України	Кінець 1980-х	Обраний депутатом Верховної Ради України	1990	Депутатська діяльність у Верховній Раді, участь у законотворчості	1990–2019	Упродо Активна позиція	Робота з джерелами (10 хв.) Учні отримують два короткі тексти: • уривок із парламентського виступу (наприклад, 1991 р.) – про державну мову; • фрагмент з його публіцистики – про роль інтелігенції у становленні державності. Завдання: 1. Визначте головну ідею кожного уривку. 2. Які моральні аргументи використовує Яворівський? 3. Яке значення мають ці слова сьогодні? Учні обговорюють у парах, потім презентують результати. Додаток А Рекомендація для учнів • Головна ідея: Сформулюйте її одним-двома реченнями. Про що цей текст? • Моральні аргументи: Зверніть увагу на слова, що стосуються справедливості, обов'язку, совісті, гідності, відповідальності (наприклад: <i>почуття</i>	
Рік / період	Подія																			
1942	Народився у Вінницькій області																			
	Навчання в Одеському університеті (філологічний факультет)																			
1960-ті	Журналістська діяльність, робота в редакціях газет і на радіо																			
1970-ті	Активна участь у створенні Народного Руху України																			
Кінець 1980-х	Обраний депутатом Верховної Ради України																			
1990	Депутатська діяльність у Верховній Раді, участь у законотворчості																			
1990–2019	Упродо Активна позиція																			

	вж кар'єри щодо розвитку української мови, культури, свободи слова Літературна творчість Автор художніх і публіцистичних творів, що відображають суспільні процеси Навчання в Одеському університеті стало важливим етапом у становленні майбутнього письменника й громадського діяча. Філологічна освіта дала йому інструменти для роботи з мовою, а університетське середовище — простір для формування світогляду. Журналістська діяльність відкрила Яворівському шлях до суспільного життя. Він навчився бачити проблеми людей, відчувати пульс часу й відображати його у своїх текстах. Це стало підґрунтям для його подальшої громадянської активності. Кінець 1980-х років ознаменувався участю Яворівського у створенні Народного Руху України. Він став одним із тих, хто прокладав дорогу до незалежності, об'єднуючи інтелігенцію та громадян у прагненні свободи. Депутатська робота у Верховній Раді, яку він здійснював майже три десятиліття (1990–2019), була свідченням його відданості державі. Яворівський активно працював над законами, що стосувалися культури, мови, свободи слова, і завжди залишався голосом української	національної гідності, обов'язок перед майбутніми поколіннями, моральне право на незалежність). • Значення сьогодні: Подумайте, чи актуальні ці ідеї в сучасному контексті (війни, інформаційного простору, євроінтеграції тощо). Додаток Б Інтерактивна вправа Учитель ділить клас на дві групи: - Перша група — «прибічники гуманітарних реформ» (позиція Яворівського). - Друга група — «умовна опозиція». Тема дебатів: «Чи повинна культура бути пріоритетом державної політики?» Учні наводять аргументи, цитуючи реальні слова діяча. Після обговорення клас голосує за найпереконливішу позицію.	
--	---	---	--

		інтелігенції в парламенті. Його позиція у питаннях мови, культури та свободи слова була непохитною. Він розумів, що без утвердження української мови й культури неможливе існування незалежної держави. Саме тому його діяльність стала прикладом громадянської відповідальності й служіння національним інтересам.		
5 хв.	VI. Етап систе- матиза- ції знань	Учитель пропонує дискусійне запитання: – Чим відрізняється політик-гуманіст від звичайного політика? – Які риси Володимира Яворівського ви могли б вважати прикладом для себе? Учні формулюють короткі висновки, після чого вчитель узагальнює: Яворівський довів, що інтелектуал може бути ефективним політиком, якщо керується совістю, культурою й відповідальністю перед народом.	Додаток В	
2 хв.	VII. Висно- вків	У ході уроку учні ознайомилися з життєвим і творчим шляхом Володимира Яворівського як письменника, журналіста та парламентарія незалежної України. Аналіз біографічних фактів, парламентської діяльності, публіцистичних і художніх текстів дав змогу усвідомити, що культура, слово та громадянська позиція є важливими чинниками державотворення. Постать Володимира Яворівського переконливо демонструє, що інтелектуал може бути ефективним політиком за умови дотримання моральних принципів, поваги до національних цінностей і відповідальності перед суспільством. Його діяльність підтверджує нерозривний зв'язок		

		між культурною спадщиною, свободою слова та демократичним розвитком держави. Урок сприяв формуванню в учнів критичного мислення, активної громадянської позиції та усвідомлення особистої відповідальності за майбутнє України.		
	VIII. Домашнє завдання	1. Написати коротке есе (0,5 сторінки) на тему: «Володимир Яворівський: сила слова як зброя відповідального громадянина». 2. За бажанням – підготувати мультимедійну презентацію або мініпостер про одну з його ініціатив у парламенті.	3. Перегляд радіоархіву «20 хвилин з Володимиром Яворівським» (ukr.radio). 4. Ознайомлення з романом «Марія з полином у кінці століття» та публіцистикою 1990-х років. 5. Аналіз статті «Україна починається зі слова» як прикладу риторики громадського лідера.	

Додаток А Робота з джерелами: Володимир Яворівський

Етап / Час	Джерело	Головна ідея (Завдання 1)	Моральні аргументи (Завдання 2)	Значення сьогодні (Завдання 3)
Вступ (10 хв.)	<i>Коротке представлення постаті В. Яворівського</i>			
Джерело 1	Уривок із парламентського виступу (наприклад, 1991 р.) – про державну мову	(Заповнити)	(Заповнити)	(Заповнити)
Джерело 2	Фрагмент з публіцистики – про роль інтелігенції у становленні державності	(Заповнити)	(Заповнити)	(Заповнити)
Обговорення	<i>Робота в парах, представлення</i>			

Етап / Час	Джерело	Головна ідея (Завдання 1)	Моральні аргументи (Завдання 2)	Значення сьогодні (Завдання 3)
та Презентація	результатів			

Додаток Б Володимир Яворівський: Політика, Публіцистика та Погляди

Сфера діяльності	Ключові посади та факти	Основні ідеї та позиція
Парламентська діяльність	✦ Народний депутат кількох скликань (I, II, IV, V, VI, VII).	Борець за незалежність. Активний учасник громадсько-політичних процесів. Один із засновників Народного Руху України (НРУ).
	✦ Голова Комітету ВР з питань культури та духовності (V, VI скликання).	Культура і духовність – основа держави. Сприяння розвитку української мови та культури.
	✦ Голова Комісії з питань Чорнобильської катастрофи (I скликання, з 1990).	Питання Чорнобиля – національна трагедія та політична проблема. Відстоювання прав постраждалих.
Журналістика та Література	✦ Член Спілки журналістів (з 1969) і Спілки письменників (з 1971).	Публіцист і романіст. Використання літератури та публіцистики як інструменту впливу на суспільство та політику.
	✦ Голова Національної спілки письменників України (2001–2011).	Захист української мови та національної ідеї. Автор книг художньої прози та збірок "відважної публіцистики" ("Двадцять хвилин з Володимиром Яворівським").
	✦ Лауреат Шевченківської премії.	Визнання. Відзнака за внесок у національну культуру.
Погляди на Війну	✦ В Україні йде війна на	Вважав події на Донбасі та окупацію Криму війною Росії на знищення

Сфера діяльності	Ключові посади та факти	Основні ідеї та позиція
(станом на 2015 р.)	знищення.	України як держави (погляд 2015 р.).
	✦ Проти зневіри.	Вважав, що найбільший ворог України — зневіра людей . Необхідність вірити в країну та її майбутнє.

Додаток В

Дискусійне запитання

1. Чим відрізняється політик-гуманіст від звичайного політика?

Імовірні відповіді учнів

- Політик-гуманіст думає не лише про владу, а про людей і їхні потреби.
- Приймає рішення, спираючись на моральні цінності.
- Захищає культуру, мову, свободу слова.
- Прагне зберегти гідність і права людини.

Узагальнення вчителя

Політик-гуманіст керується совістю, моральними принципами та відповідальністю перед суспільством.

2. Які риси Володимира Яворівського ви могли б вважати прикладом для себе?

- Принциповість і чесність.
- Повага до української мови та культури.
- Сміливість говорити правду.
- Активна громадянська позиція.
- Поєднання творчості й служіння суспільству.

Яворівський демонстрував чесність, культурність, сміливість слова та відповідальність перед народом.

План-конспект уроку-дослідження для учнів 11 класу на тему:
«Володимир Яворівський: шлях від письменника до політичного діяча»

Мета:

навчальна:

- ознайомити учнів з основними етапами життя та діяльності Володимира Яворівського;
- розкрити процес його становлення як письменника та громадсько-політичного діяча;
- сформувати в учнів вміння аналізувати біографічні, літературні та історичні джерела;
- сприяти усвідомленню ролі інтелігенції у формуванні національної свідомості та державотворчих процесах в Україні;

розвивальна:

- розвинути вміння критично мислити, порівнювати факти, формулювати висновки;
- сформувати в учнів дослідницькі навички – вміння працювати з джерелами, систематизувати їх, здійснювати відбір та інтерпретацію інформації;
- розвинути навички командної роботи, комунікативні здібності;
- сприяти розвитку усного та писемного мовлення через участь у дискусіях, підготовку міні-доповідей;

виховна:

- виховувати повагу до українських діячів культури;
- сформувати почуття національної гідності, патріотизму, громадянської відповідальності;
- сприяти усвідомленню важливості активної громадянської позиції;
- сприяти морально-етичному розвитку, толерантності, вміння поважати інший погляд.

Тип уроку: урок-дискусія

Матеріали (обладнання): фрагменти дипломної роботи на тему: «Громадсько-політична діяльність Володимира Яворівського (1942-2021)», художні твори В. Яворівського, тексти інтерв'ю Яворівського, відеозаписи виступів Яворівського, копії архівних документів, газетні публікації, презентація за темою уроку (проектор, ноутбук для демонстрації, колонки для звукового супроводу), аркуші формату А5 та маркери для групової роботи, картки із завданнями для мінігруп.

Основні дати:

11 жовтня 1942 – 16 квітня 2021 р. – роки життя В. Яворівського;

1968 р. – вихід друком першої книги В. Яворівського «А яблука падають...»

1989 р. – створення Народного Руху України;

4 березня 1990 р. – перші парламентські вибори в Україні, на яких Яворівський був обраний Народним депутатом Ради І скликання;

24 серпня 1991 р. – проголошення незалежності України;

Основні терміни: демократія, державотворення, парламент, незалежність, громадсько-політична діяльність, патріотизм, акціональна свідомість, свобода слова.

Історична постать: Володимир Яворівський

План уроку:

1. Початок літературної творчості Володимира Яворівського.

2. Ключові етапи діяльності Яворівського: перехід від літературної до політичної діяльності.

3. Громадсько-політична діяльність В. Яворівського: ключові події та наслідки.

4. Роль Володимира Яворівського у становленні незалежності України та розвитку парламентаризму.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Привітання з учнями. Перевірка присутніх.		
5 хв.	II. Перевірка домашнього завдання.	Гра «Хто я?» (Історичні постаті). Учитель прикріплює на дошці картки з іменами видатних українських діячів (які вивчалися на попередньому уроці). Вчитель по черговому зачитує цитати, які стосуються цих історичних постатей	Гра «Хто я?» (Історичні постаті). Учні мають співставити цитати з конкретною особистістю.	
5 хв.	III. Мотиваційний етап	Гра «Загадковий герой» Учитель зачитує короткі загадки-описи, які стосуються Володимира Яворівського (не називаючи його). Учитель ставить питання: 1. Ця людина писала книги, які торкалися серця читачів, але слова цієї людини виходили за межі літератури і впливали на життя народу. Хто це? Учитель: 2. Його твори містили соціальні та моральні проблеми часу. Згодом він став борцем за свободу слова та незалежність. Хто це? Учитель: 3. Ця людина першою зачитала Акт проголошення незалежності України у залі парламенту. Хто це? Учитель: називає, про кого ішлося, і говорить, що саме цю постать пропонується для вивчення на сьогоднішньому уроці.	Гра «Загадковий герой» Учні пропонують варіанти відповіді. Учні пропонують варіанти відповіді.	
5 хв.	IV. Актуалізаційний	Метод «Асоціативна карта» Учитель на дошці пише ключові	Метод «Асоціативна карта»	

	етап	слова: «література», «громадська діяльність», «парламент», «Чорнобиль», «незалежність». Учитель ставить запитання: Чи може одна людина поєднати у собі усі ці поняття (див. ключові слова) Вчитель робить висновок: Деякі письменники поєднували свою творчість з громадсько-політичною активністю. До них відноситься і В. Яворівський.	Учні пропонують асоціації до цих слів. Відбувається обговорення, як різні аспекти життя можуть переплітатися між собою з акцентом на співставлення з суспільними процесами. Учні дають відповідь на питання.	
20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріал у	Робота з біографічним матеріалом «Стежками життя Яворівського» Учитель об'єднує учнів у 4 групи. Кожна група отримує фрагмент біографії В. Яворівського (дитинство, літературна діяльність, участь у НРУ, парламентська діяльність). Учитель підсумовує роботу учнів. Аналіз цитат «Слово і громадянська позиція» Учитель демонструє 2-3 цитати Яворівського з його публічних виступів. Ставить питання: Що хотів сказати письменник? Як це характеризує його світогляд? Чому така позиція важлива для суспільства?	Робота з біографічним матеріалом «Стежками життя Яворівського» Учні в групах вивчають фрагменти, виділяють ключові факти, готують короткий висновок: «Цей період життя показує, що Володимир Яворівський...» Аналіз цитат «Слово і громадянська позиція» Учні відповідають на поставлені питання.	

		Учитель підводить підсумок. Міні-дослідження «Яворівський – політик нового часу» Учитель об'єднує учнів у пари. Кожна пара отримує картку з однією подією з політичного життя Яворівського. Ставить завдання: коротко з'ясувати значення цієї діяльності. Учитель підсумовує роботу.	Міні-дослідження «Яворівський – політик нового часу» Учні працюють у парі, аналізують написане на картках, презентують результати (власний висновок-відповідь на поставлене питання).	
5 хв.	VI. Етап систематизації знань	Метод «Інтелект-карта спільної пам'яті» Учитель на дошці малює центральне коло з іменем «Володимир Яворівський». Коли інтелект-карта буде повністю сформована, вчитель підводить підсумок і робить висновок.	Метод «Інтелект-карта спільної пам'яті» Учні пропонують ключові факти про його життя, пишуть на стікерах і почергово підходять до дошки, озвучують написане і клеять стікер.	
2 хв.	VII. Підведення результатів та формулювання висновків	Учитель наголошує: Володимир Яворівський – це приклад митця громадянина, який своїм прикладом довів, що сила слова може стати рушійною силою змін в державі. Його літературна творчість і політична діяльність взаємопов'язані: в художніх образах, створених Яворівським, відображаються проблеми, над вирішенням яких працював сам політик. Яворівський належав до покоління		

		української інтелігенції, що формувала духовну основу незалежної держави. Він залишив після себе моральний орієнтир – бути відповідальним за долю народу не лише на словах, а й на ділі.		
	VIII. Домашнє завдання		Завдання учням: 1. Дати письмову відповідь на питання: «Чому Володимира Яворівського можна вважати прикладом активного громадянина України?». 2. Підготувати короткий відгук (3-5 речень) про будь-який прочитаний твір Володимира Яворівського.	

ДОДАТОК В

Сценарій позакласного заходу «Володимир Яворівський: слово, що служить Україні»

1. Мета заходу

Поглибити знання учнів про громадсько-політичну діяльність В. Яворівського, сформувати повагу до постатей української інтелігенції, розвинути естетичний смак, навички публічного виступу й командної роботи.

2. Формат проведення

Тип заходу: літературно-історичний вечір у форматі «живої студії».

Тривалість: 60–80 хвилин.

Місце: актова зала школи або бібліотека.

Учасники: учні 10–11 класів, учитель історії, учитель української літератури, бібліотекар.

3. Структура заходу

Етап	Зміст роботи	Орієнтовний час
Вступне слово вчителя	Короткий екскурс у життєвий шлях Яворівського, акцент на його ролі як письменника, депутата, громадянина.	5 хв
Відеофрагмент	Перегляд запису парламентського виступу Яворівського (1989 або 1991 рр.) із коротким коментарем.	10 хв
Інтерактив «Діалог поколінь»	Учні ставлять запитання «Яворівському» (роль виконує старшокласник), використовуючи цитати з його інтерв'ю.	15 хв
Літературна частина	Читання уривків із творів «Марія з полином у кінці століття», «Вічні Кортеліси», поєднане з короткими історичними довідками.	20 хв
Дискусійна панель	Обговорення питання: «Чи може письменник змінити політику?»	15 хв
Підсумкове слово	Вчитель підкреслює виховний сенс прикладу діяча, дякує учасникам.	5 хв

4. Освітній результат

Учні засвоюють поняття «громадянська позиція» як етичну категорію, розвивають комунікативні вміння, критичне мислення та вміння інтерпретувати біографію в контексті суспільного розвитку.

5. Методичні поради

Підготувати тематичну виставку «Володимир Яворівський у документах і спогадах».

Залучити уривки з архіву радіопрограм «20 хвилин з Володимиром Яворівським» (ukr.radio).

Створити візуальну презентацію «Карта громадянських ініціатив письменника».

Після заходу провести коротке анкетування учнів для оцінки рівня засвоєння теми та емоційного відгуку.

6. Підсумок

Позакласна форма роботи, присвячена Володимирі Яворівському, сприяє не лише засвоєнню історико-культурного матеріалу, а й формує моральну рефлексію, почуття національної гордості та громадянської зрілості.

Додаток Г

Володимир Яворівський. 1980-і роки

Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pomer-volodymyr-yavorivskyi/31208568.html>

Додаток Г

Володимир Яворівський під час виступу на Майдані в ході
Помаранчевої революції. Листопад 2004 р.

Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Il1LtJXugAg>

Додаток Д

Володимир Яворівський у студії Радіо Свобода 20 листопада 2008 року

Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/arkhivna-rovmova-z-volodymyropm-yavorivskym/31208933.html>

Додаток Е

Володимир Яворівський. 2010 роки

Режим

доступу:

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fvechirniy.kyiv.ua%2Fnews%2F51813%2F&psig=AOvVaw0JptQODu8FEIyYA_eB4uhE&ust=1764888115230000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBUQjRxqFwoTCMDyweK-opEDFQAAAAAdAAAAABAp

Карта політичної діяльності Володимира Яворівського

1. Хронологічна карта діяльності діяча

Роки	Посада / політична участь	Політична сила / організація	Ключові ініціативи та події
1970–1985	Літературно-громадська діяльність, член Спілки письменників України	Спілка письменників УРСР	Публічні виступи на захист української мови, участь у літературних вечорах із соціально-політичними мотивами; неформальна підтримка шістдесятників.
1988–1991	Співзасновник Народного Руху України за перебудову	Народний Рух України (НРУ)	Участь у розробці програмних документів НРУ; організація культурних ініціатив; виступи на установчих зборах Руху (1989).
1990–1994	Народний депутат Верховної Ради І скликання	Народна рада (опозиційне об'єднання)	Член Комісії з питань культури і духовності; ініціація законодавчих пропозицій щодо свободи слова й захисту культурної спадщини.
1994–1998	Народний депутат Верховної Ради ІІ скликання	Демократична партія України / незалежний	Співучасть у створенні парламентських запитів з питань мови та релігії; активна участь у дебатах щодо гуманітарної політики.
1998–2002	Народний депутат Верховної Ради ІІІ скликання	Блок Юлії Тимошенко (БЮТ)	Участь у Комітеті з питань духовності, культури та ЗМІ; публічний захист свободи творчості, журналістів і митців.
2002–2006	Народний депутат Верховної Ради ІV скликання	Блок Юлії Тимошенко	Ініціювання парламентських слухань про стан української мови; підтримка законопроектів щодо авторського права.

2. Географічне відображення діяльності

Регіон / Місто	Форма діяльності	Зміст участі та вплив
Вінницька область (місце народження)	Початкова громадська активність	Формування ціннісних орієнтирів, перші літературні публікації в регіональній пресі.
Київ	Центр політичної та законодавчої	Робота у Верховній Раді, участь у культурно-громадських форумах, медійна

	діяльності	діяльність.
Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль	Участь у регіональних осередках НРУ	Організація зустрічей із виборцями, публічні лекції про культуру та українську ідентичність.
Одеса	Освітній і літературний осередок	Виступи у місцевих університетах, зустрічі з письменниками; підтримка студентських літературних ініціатив.
Чернівці, Полтава, Харків	Культурно-просвітницька діяльність	Виступи перед освітянами та молоддю, участь у конференціях про роль мови в державотворенні.

Методичні рекомендації з використання постаті Володимира Яворівського у формуванні громадянських компетентностей учнів

1. Освітня мета

Матеріал покликаний допомогти педагогам інтегрувати постать Володимира Яворівського в навчально-виховний процес з метою розвитку критичного мислення, патріотизму та громадянської відповідальності. Вивчення його біографії та творчості сприяє усвідомленню учнями взаємозв'язку між інтелектуальною діяльністю, культурою та політичною етикою.

2. Методичні підходи

Біографічний метод. Подача фактів життя діяча через ключові події та ціннісні рішення, що формували його як громадянина. Учні аналізують конкретні життєві ситуації – участь у Народному Русі, парламентських дебатах, публічних виступах – і зіставляють їх із сучасними суспільними викликами.

Інтерактивне навчання. Використання рольових ігор, моделювання парламентських слухань, дебатів або «пресконференцій з В. Яворівським». Такі формати формують навички аргументації, комунікації й толерантності до різних поглядів.

Проектна діяльність. Створення міні-досліджень «Слово і громадянство» або «Від письменника до політика», де учні готують мультимедійні презентації, подкасти чи виставки про життєвий шлях діяча.

3. Змістові модулі

Тематичний блок	Основна ідея	Приклад діяльності
«Свобода слова як моральна цінність»	Аналіз парламентських виступів Яворівського про незалежність медіа	Рольова гра «Дебати у Верховній Раді»
«Письменник і політик: межа між мистецтвом і владою»	Вивчення поєднання творчої й політичної діяльності	Есе-дослідження «Чи може слово змінювати закони?»

«Інтелектуал у суспільстві»	Осмислення ролі митця як морального авторитета	Творчий діалог «Що означає бути інтелектуалом сьогодні?»
-----------------------------	--	--

4. Оцінювання результатів

Оцінювання здійснюється не лише за фактологічним знанням, а й за рівнем рефлексії, аргументованості суджень і здатності учня проводити паралелі між історичним досвідом і сучасністю.

5. Підсумок

Використання матеріалів про Володимира Яворівського допомагає реалізувати компетентнісний підхід у навчанні, де історія постає не як набір фактів, а як живий простір морального вибору, громадянської активності та відповідальності за майбутнє країни.

**Таблиця формування громадянської позиції Володимира
Яворівського (1960–1970-ті роки)**

Аспект громадянської позиції	Зміст та прояви	Історико-культурне значення
Національно-мовна свідомість	Підтримка української мови у літературі та журналістиці, критика русифікації	Підтримання мовної ідентичності в умовах культурного тиску
Гуманістичні орієнтири	Прагнення до моральної чесності, осмислення гідності людини як вищої цінності	Внесок у розвиток гуманістичного напрямку української інтелігенції
Інтелектуальна незалежність	Відмова від ідеологічного конформізму, критика тоталітарних стереотипів	Формування нової етики митця-громадянина
Моральна відповідальність митця	Утвердження ролі письменника як совісті суспільства	Перехід від культурного спротиву до публічного громадянського впливу

Додаток И

**Основні напрями громадсько-культурної діяльності Володимира
Яворівського (1991–2021)**

Напрямок діяльності	Характеристика та зміст	Результати й вплив
Реформування творчих спілок	Ініціювання оновлення організаційної структури Спілки письменників України, впровадження демократичних принципів управління	Підвищення незалежності та авторитету Спілки як інституції громадянського суспільства
Захист прав митців	Публічні виступи й законотворчі ініціативи на підтримку свободи слова та творчої діяльності	Внесення питань гуманітарної політики до парламентського порядку денного
Організація літературних премій	Створення та підтримка регіональних і всеукраїнських конкурсів, кураторство авторських проєктів	Розвиток молодшої літератури, утвердження премій як соціального стимулу творчості

Таблицю виготовив Володимир Владика

**Основні напрями парламентської діяльності Володимира
Яворівського (1990–2019 рр.)**

Напрямок діяльності	Зміст та пріоритети	Результати та суспільне значення
Парламентські скликання (I–VIII)	Послідовне представництво у Верховній Раді протягом 1990–2019 рр., участь у формуванні гуманітарного законодавства	Забезпечення тягlosti гуманітарної політики, підвищення ролі культури у законодавчому процесі
Законодавчі ініціативи	Питання мови, культурної спадщини, свободи слова, книговидавництва та підтримки митців	Прийняття ряду рішень, що зміцнили гуманітарну сферу як складову державної політики
Робота в комітетах	Діяльність у комітетах з питань духовності, культури, свободи слова та гуманітарної політики	Формування цілісної системи парламентського впливу на культурно-духовний розвиток країни

Таблицю виготовив Володимир Владика